

ŞANLIURFA CÜLHA DOKUMACILIĞI

Yrd.Doç.Dr. Feriha AKPINARLI

ŞANLIURFA Cülha Dokumacılığı

Yrd. Doç. Dr. Feriha AKPINARLI

ŞURKAV

ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT
VE ARAŞTIRMA VAKFI YAYINLARI

**ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT VE ARAŞTIRMA
VAKFI YAYINLARI NO: 13**

KÜLTÜR DİZİSİ: 9

BİRİNCİ BASIM
Eylül 1996

ISBN 975-7394-11-4

Baskı:
Güneydoğu Ofset Tesisleri
Diyarbakır Karayolu, Köseoğlu Apt. No: 1-2
Şanlıurfa
Tel: 0.414.312 33 22 Fax: 314 64 81

TAKDİM

Canlılar içerisinde giyinmek suretiyle barınma ve korunma ihtiyacı olan yalnız insanlardır. İnsanoğlunun akıl, zekâ, ince zevk ve heyecanını giyiminde de kullanması ve güzellikleri yaşaması için bu durumda yaratılışı Cenâbî Hakkın bize bir lütfüdür.

Giyinerek korunma ihtiyacı ilk çağlardan beri gündemden düşmemiştir. Koyunlardan elde edilen yün, keçilerin tiftiği, pamuk, ipek ta o zamanlardan eğrilip iplik haline getirilerek dokuma işlerinde kullanılmıştır. Bunlar çeşitli ülkeler ve devirlere göre biçim, renk, desen değişikliklerine uğrayarak ilkönce bir el sanatı, sonraları fabrikasyon ürünler olarak günümüze kadar gelmiş, dev tekstil sanayii oluşmuştur.

Tekniğin bu derece gelişmiş olmasına rağmen yün, pamuk, ipekten bükülen ipliklerin el tezgâhlarında dokunması işlevinin devri kapanmış değildir. Bugün hala Anadolu'da, Ortadoğu'da ve benzerimiz olan birçok ülkede hatta Avrupa ve Amerika'da el sanatları revaçtadır. Denizli'nin sırma telli pamuklu gesileri; Adana, Sivas, Erzincan, Kırıkkale, Ş.Urfa, Diyarbakır, Şile, Edime vb. dolaylarındaki köy ve kasabalarda kurulan el tezgâhlarında işlenen renk renk alacalar, şitariler, yamşaklar, şallar, valalar sevimlikte, aranmaktadır.

Hazreti Şit (A.S) dokumacıların piri sayılır. İlk iplik eğirme ve dokuma tezgâhını kuran zat O'dur.

Bir peygamberin ışık verdiği, yol gösterdiği bu sanat dünyanın her tarafına yayılmış, bilhassa Çin, Mısır, İran, Ortaasya, Mezopotamya ülkelerinde gelişmiştir. Göçebe Türk boyları geleneksel olarak dokumacılık sanatını da sürdürmüşlerdir. İnce dokunan bez ve kumaşlara en güzel desen ve motifler verilebilmiş, adeta doğanın şekil ve renkleri bu ürünlere aks'ettirilmiştir.

Ülkemizde Selçuklu ve Osmanlı yıllarından bugüne devam eden dokumacılık el sanatları o yıllarda halkın ve ordunun ihtiyacını karşılıyor, tezgâhlar şakır şakır çalışıyorlardı. İstanbul, Bursa, Bilecik, Şam, Edime, Selânik dokumacılığın merkezleri idiler. 16. yy.da İstanbul'da 318, Bursa'da 100 tezgâh bulunuyordu. Bunların işi ve sayısı 19. yy. başlarına kadar artarak devam etmiş, daha sonraki yıllarda Avrupa'da başlayan makinalaşma, ülkemizde zuhur eden siyasi ve ticari bunalımlar birçok gelişmeye engel olduğu gibi bu sahada da durgunluğa, gerilemeğe sebep olmuştur.

Elbette Şanlıurfa'daki durum da bu anlattıklarımızın dışında değildir. Genel durgunluktan İlimiz de nasibini almıştır. Ancak, bu el sanatı birçok yerde olduğu gibi hayatiyetini yitirmemiş, az da olsa varlığını sürdürmektedir. El sanatı olarak keçecilik, demircilik, bakırcılık, kuyumculuk, kürkçülük, kazzazlık, kokacılık, kilimecilik, yemenicilik, kendircilik, tesbihcilik arasında culhacılık da vardır; arz-talep kuralları ölçüsünde yaşamaktadır.

Abalık kumaş, ehram, yamşak, vala, şal, kuşak yerli bez gibi ürünleri İl merkezinde Kazzaz Pazarı denilen Kapalıçarşı'da satılan, kırsal kesimde "Çerçi" ler tarafından pazarlanan geleneksel el sanatımız olan "Cülhacılık" konusunu Yrd. Doç. Dr. Feriha AKPINARLI "Şanlıurfa İli Merkezinde Cülha Dokumacılığı" kitabında bilimsel olarak incelemiştir.

Tesbit edildiği gibi yorucu emeklerle ve uzun bir zaman dilimi içerisinde ürünlerini dokuyan "Cülhacı" lar, yaptıkları işin zevkine ermiş, kişilerdir. Geleneksel olan bu el sanatlarımızdan hoşlanan kişilerin çoğalması büyük ölçüde bununla ilgili ticaretin gelişmesine bağlıdır. Daha 30-40 yıl önce Şanlıurfa'da çok sayıda tezgâhın bulunması, Cülhacıların mekiklerini güzel mani ve türkülerin eşliğinde yürütmeleri elbette hatırlayanlar için güzel anıdır.

Feriha AKPINARLI elinizde bulunan bu çalışması ile günümüzde İl dahilinde sadece birkaç işyeri kalan bu güzel el sanatını; dokumacılığın tanımını, tezgâh ve aletleri, malzemenin hazırlanışı, dokuma safhaları, türleri, ürün çeşitleri, kullanım alanları yönleriyle ele almış, konusunu okuyucu için fotoğraflarla pekiştirmiştir.

Bu güzel çalışması için kendisini kutlar, kitabın hazırlanması ve basılması safhasında hizmeti geçenlere teşekkür ederim.

Şahabettin HARPUR

Şanlıurfa Valisi

ŞURKAV Başkanı

ÖNSÖZ

Tarih boyunca çeşitli medeniyetleri bünyesinde yaşatan Şanlıurfa zengin bir kültürel birikime sahip olan illerimizden biridir.

Şanlıurfa el sanatları konusunda dokumacılık, örücülük, tepme keçecilik, nacarlık, kürkçülük, kokacılık vb. örneklerden oluşan zenginliğe sahiptir.

Bu araştırmada dokumacılık sanatında önemli bir grubu oluşturan Mekikli Dokumacılık tekniklerinden olan ve Şanlıurfa şivesinde "cülha" denilen "Culha Dokumacılığı" araç, gereç, teknik, motif, renk açısından ele alınarak anlatılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın yapılmasında her türlü destek ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Sayın Prof. Dr. Firdevs KAYA'ya kitabın bastırılmasını sağlayan ŞURKAV Kurucu Başkanı Konya Valisi Sayın T. Ziyaeddin AKBULUT'a, Şurkav Başkanı, Şanlıurfa Valisi Sayın Şahabettin HARPUT'A, Vali Yardımcısı Sayın Hasan DURUER'e ve Araştırmanın dökümanlarının toplanmasında yardımcı olan Sayın Münir GEÇİMLİ'ye, Sayın Sabri KÜRKÇÜOĞLU'na, Atölyelerinde araştırma yapmama izin veren ve Culha dokumacılığı ile ilgili bilgileri anlatan Ali Kemal GÖZ ve Halil KEÇECİ'ye teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Yrd. Doç. Dr. H. Feriha AKPINARLI

ANKARA 1996

ŞURKAV
ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜREĞİTİM
SANAT VE ARAŞTIRMA VAKFI

25 Aralık 1990 tarihinde Şanlıurfa Valisi T. Ziyaeddin AKBULUT başkanlığında, Şanlıurfa'nın tarihi, kültürel, sanat eserlerini ortaya çıkararak yaşatmak, bu maksat doğrultusunda konferans, sempozyum, panel, kongre, seminer, sergi anma günleri ve benzeri faaliyetler düzenlemek, iştirak etmek, maddi ve manevi katkılarda bulunmak, korunmaya değer kültür, tabiat ve sanat varlıklarını korumak ve tanıtımını sağlamak, bunun için gerekli restorasyon ve çevre düzenlemesi yapmak, projeler hazırlamak, Şanlıurfa ilinin tarihi ve kültürel değerlerinin tanıtılması için gerekli araştırma, derleme, inceleme çalışmaları yapmak, bu alanda yapılan çalışmaları desteklemek amacıyla kurulmuştur.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	3
ÖNSÖZ	5
İÇİNDEKİLER	7
1. GİRİŞ	9
2. ŞANLIURFA İLİNİN TANITIMI VE BU İLDE YAPILAN EL SANATLARI.....	17
3. MATERYAL VE METOD	19
4. ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA	20
4.1 ARAŞTIRMA SONUÇLARI	20
4.1.1. Culha Dokumacılığının Tanıtımı	20
4.1.2. Şanlıurfa İli Culha Dokumacılığında Kullanılan Araçlar.....	21
4.1.2.1. Tezgah	21
4.1.2.2. Çözü Dolabı	28
4.1.2.3. Çıkırık (Tekerlek).....	30
4.1.3. Şanlıurfa İli Culha Dokumacılığında Kullanılan Gereçler	32
4.1.4. Şanlıurfa İli Culha Dokumacılığında Çözülerin Hazırlanması	34
4.1.5. Şanlıurfa ili Culha Dokumacılığındaki Dokuma Teknikleri	44
4.1.6. Ürün Çeşitleri ve Kullanım Alanları	52
4.2. Tartışma	54
ÖZET	57
KAYNAKÇA.....	62
EKLER.....	63

Annem Rüveyda, Babam
M.Sait YILMAZOĞLU'nun
Anılarına...

1. GİRİŞ

İnsanlar kendilerini dış etkilerden koruma, barınak edinme ve barınaklarında güzeli arama duygularını karşılama gibi gereksinimlerini gidermede dokumacılık sanatından yararlanmışlardır. Böylece dokumacılık en eski sanatlarımızdan biri olmuştur. Dokuma, iplik sisteminin belli kaidelere göre dik açı yaparak kesişmesinden oluşan bir tekstil ürünüdür. Meydana gelen iplik kesişmelerine bağlama, örgü veya doku denir.

Dokumayı oluşturan boyuna ipliklere “çözgü”, “eriş”, “direzi” yatay ipliklere “atkı”, “argaç” gibi isimler verilir. Atkı iplikleri bağlama çeşidine göre bazı çözgülerin üstünden, bazılarının altından geçer. Bu da bazı çözgülerin yukarıda bazılarının aşağıda kalmasıyla mümkündür. İpliklerin bu iniş ve çıkışları “gücü”ler yardımıyla yani gücü çerçeveleri ile sağlanır. Gücü çerçevelerinin hareketiyle çözgüler arasında ortaya çıkan açıklığa ağızlık denilir. Açılan ağızlıktan mekik yardımıyla atkı ipliği geçirilir. Mekik, atkı ipliğinin üzerine sarıldığı iki ucu sivrice çoğunlukla ağaçtan yapılmış bir alettir.

“Kirkiteli dokumaların yapıldığı tezgahlardaki gücü ağacına paralel olarak gelişen bir usülde çözgü ipliklerinin uçları delik ince ağaçlardan yapılmış bir çeşit tarak gücüler ile kaldırılıp arada oluşan ağızlıktan atkı ipliklerini geçirerek oluşur. Fakat bu usülde de aynı çözgülerin (tek numaralılar veya çift numaralılar) hep aynı hareketi yapması (yukarıya kalkması veya aşağıya inmesi) dokumaların hep bezayağı örgüsünde olması sonucunu vermektedir” (Aytaç, 1982, s. 146).

Böylece hep çift sayılı çözümler kaldırılarak arada ağızlık denilen açıklık meydana getirilmiştir; Tunç çağı sonlarına doğru aynı teknik tek sayılı çözümler içinde uygulanmaya başlanarak önemli bir buluş olan çerçeve (gücü) sistemi geliştirilmiştir.

Dokumalar; kullanılan araç ve tekniklerine göre çarpana, kirkitli, mekikli ve mekiksiz dokumalar olarak sınıflandırılır.

Dokumacılık sanatının başlama tarihi ve yeri kesin olarak bilinmemekle beraber, insanların yaşamlarını ve yaptıklarını önce resimlerle sonra da yazı ile ifade etmeye başlamasından çok eskidir (Kaya ve Ergenekon, 1989, s. 4).

“Bazı yazarlar, dokumacılık sanatının insanlara tanrı tarafından öğretildiğini kaydetmişlerdir” (Yurtgüven, 1949).

“M.Ö. 1425 yılında Mısır’da mezarda bulunan bir dokuma parçasında 1 cm.’de 24 çözgü ipi olup, kırmızı, mavi, yeşil, kahverengi ve siyah motiflerle süslenmiştir (Aytaç, 1982, s. 148).

“M.Ö. 2778-2413 yıllarında özellikle çok ince keten kumaşların dokunduğu mumya sargısı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Aytaç, 1982, s. 148). Ayrıca Mısır’da yapılan ilk dokumaları bezayağı olduğunu daha sonra “kopt” kumaşların da atkı ve çözgü ripsleri ile bezayağının birlikte kullanıldığına rastlanmıştır.

Bazı yazılı kaynaklarda Mezopotamya’da dokumacılık konusunda yünlü dokumaların çok yapıldığı, Orta Asya’da yetiştirilen koyunların yünlerinin işlenerek evlerde ve Atölyelerde kumaşlar dokunduğu yer almaktadır.

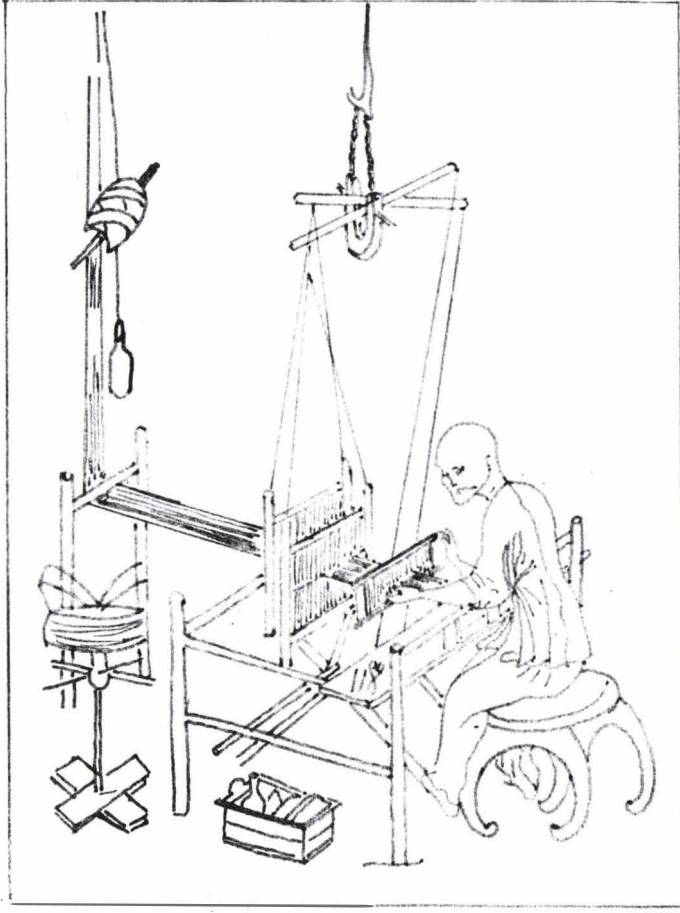
“Hindistan’da pamuklu dokumalara çok rastlanmaktadır. En eski pamuklu dokuma örneği Mohenjo-Doro’da bulunmuş olup M.Ö. 3000 yıllarına aittir” (Aytaç, 1982, s.152). Hindistan’da yapılan bir dokuma tekniği de atkı ipliklerini birbirine bağlayarak oluşturulan teknik olup Keşmir bölgesinde şal yapımında kullanıldığından dünyaca ünlü Keşmir şalları olarak bilinmektedir.

Ayrıca bir dokuma gereci olan ipeğin ilk defa Çin’de geliştiği ve yayıldığı bilinmektedir.

Bazı yazılı kaynaklarda “saten örgünün Çin’den çıkmış olabileceği görüşünde birleşilmektedir. Ancak bilinen en eski satenler M.S. 11.-12. yy. ait olup İran’da bulunmuştur” (Aytaç, 1982, s.154).

Dokumacılık sanatının ilk başlangıcı olarak rivayetlere göre Adem Aleyhisselam’ın oğlu Şit Aleyhisselam’ın ağaçtan iğ yapıp yumuşak tüylü hayvanların liflerini bu iğ yardımıyla eğirerek ve bükerek iplik üretmiş; tezgah olarakta dört ağaç parçasını kullanarak bir dokuma yapmıştır. Daha sonra M.Ö. 390’de Acem Hükümdarı Tahmurs tarafından el tezgahına basit kumaştan bir tarak, ipten örme gücü ve ağaçtan mekik yapmış olduğu tespit edilmiştir. Ancak eski Çin tarihi ile ilgili kaynaklardan dokumacılıkta el tezgahının Çinliler tarafından Tahmurs’tan önce yapıldığı belirtilir (Yurtgüven, 1949, s.5). Şekil 1’de Çinliler tarafından yapılan ilk tezgah görülmektedir.

Göktürkler, Hazarlar ve Uygurlar gibi Türk toplulukları göçebe çadır yaşamının bir gereği olan dokumacılık geleneğini en iyi şekilde sürdürmüşlerdir. Hatta ipekli dokumaları kendi ihtiyaçları dışında ticaret yaparken para yerine kullanmışlardır..

Şekil 1: Çinliler tarafından yapılan ilk dokuma tezgahı

“1902’de Çatalhöyük’te yapılan kazılarda Neolitik çağa ait M.Ö. 6000 dokuma parçaları bulunmuştur. En eski kumaş parçası olan bu dokumalar bezayağı örgüsü ile dokunmuşlardır (Aytaç, 1982, s. 156).

Anadolu’ya gelen Selçuklu Türkleri eski Yunan, İran, Elcezire sanatlarının birleşmesinden meydana gelen sanatlarla karşılaşmışlardır. Tamamen Selçuklu karakterini taşıyan sanat eserleri ise, Selçuklular’ın Bizans, İran, Bağdad, Semerkand ve Buhara ile kurdukları ilişkilerden ve buralardaki usta sanatkarlarla yapılan

etkileşimlerden meydana gelmiştir. Bu nedenle Orta Asya sanatı gelenek ve görenekleriyle değişime uğrayarak Selçukluların elinde yeni bir karakter kazanmıştır (Yatman, 1945, s.1-2).

Selçuklulara ait olduğu ve Sultan Alaaddin Keykubat için Sivas'ta dokunduğu söylenen kumaş 13.yy.da yapılmış ve bu kumaşta Bizans stili görülmüştür. Bu eser Lyon'daki tarihi kumaşlar müzesinde bulunmaktadır. Selçuklular ayrıca Çin ve Hindistan'dan gelen tekstil ürünleri üzerindeki desenlerden de yararlanarak ve kendi sanatlarıyla kaynaştırarak çeşitli tekstil ürünleri ortaya koymuşlardır (Yatman, 1945, s.4-5-6).

Bizans kumaşlarında imparator ve imparatoriçe resimleri at ve hayvan resimleri, halkalar, daireler ve çengele benzeyen kuş resimleri; Selçuklularda ise; daha sade nakışları muntazam ve motiflerinde belirgin Selçuklu tezyinatı hatlarına raslanmaktadır. Selçuklu kumaşlarında hayvan başları ve kuş kanatları çoğunlukla sırma ile işlenmiştir. Resimler daima bir daire içine alınmıştır. Tek başlı, iki vucütlü kaplan ve arka arkaya vermiş çift aslan, çift pars şekilleride çok kullanılmıştır (Yatman, 1945, s.4).

Yatman'ın Türk Kumaşları adlı eserinde Türk kumaş tarihinde önemli bir yeri olan Bursa'nın 1300 senesinde Osmanlıların eline geçtiğini; 14.yy.da kumaşçılıkta hareketin görülmediğini; 15.yy.da keten, sof ve ipek kumaşların dokunduğunu; 15.yy. sonlarında Türk kumaşının karakteristik desenine, muntazam, ince mükemmel bir dokuma tekniğine kavuştuğunu; kumaşlarda sadelik ve renk olarak kırmızı tonları ve mavi tonlarının kullanıldığını; 16.yy.da Bursa kadar İstanbul'unda kumaşçılıkta ilerlediğini; Kanuni Sultan Süleyman'ın bir fermanında İstanbul'da 16.yy. Bursa'da çalışan 100 kadar dokuma tezgahının bulunduğunu, Çin, İran ve Lehistan'dan siparişler

alındığını. İpeği ile de meşhur olan Bursa'da Brocar denilen sırmalı ve üzeri çiçek tezyinatlı ipek kumaşın Sultan Selim zamanında imal edildiğinden Selimiye adı verildiğini belirtmiştir (Yatman, 1945, s.16-24).

Osmanlı imparatorluğu döneminde saray ve ordu giyimi ihtiyaçlarını karşılamak için dokumacılıkta önemli gelişmeler olmuş; Bursa ve İstanbul'daki kumaşların ünü dünyaya yayılmıştır.

Türk kumaşlarının desenlerinin kökleri Orta Asya'ya dayanmaktadır. Bitkisel, hayvansal motifler stilize edilmiş ve ay, güneş, yıldız, rumi gibi desenler işlenmiştir. Lale, Karanfil, Bulut, Benek motiflerine XVI.yy.da çok yer verilmiştir. XVII.yy. lale motifinden çok karanfil motifine rastlanmış, madalyonlu motifler de çok kullanılmıştır (Aytaç, 1982, s. 162).

Türk kumaşlarında en çok kullanılan renk kırmızıdır. Bunu mavi, yeşil, siyah, beyaz, bej ve "Aseli" adı verilen bal sarısı altın rengi ifadesi olarak "Sürmeyi" denilen koyu fındık renkleri takip etmiştir.

Osmanlı döneminde dokunmuş olan dokumaların türleri çok fazladır. Bu dokumalar ülke, şehir, malzeme ve tekniklere göre isimlendirilirler:

Dokunduğu ülkeye göre: Halep kumaşı, Bursa kumaşı.

Dokunduğu yer ve tekniğe göre: Bursa kadifesi, Üsküdar çatması.

Dokunduğu yer ve kullanım yerine göre: Trabzon kuşağı.

Usta veya birbaşkasının adıyla adlandırılanlar: Selimiye, Mecidiye

Dokuma tekniğine göre: Tafta, kutnu.

Tekniğine ve malzemesine göre: Kutnu telli, taraklı atlas

Renk sayısına göre: Serenk, Hefrenk

Desenine göre: Benekli, deve tabanı, çınarlı hataydır (Gürsu, 1988).

El dokumacılığında önceleri basit dokumalar çalışılmış daha sonra tezgahlarda yapılan değişikliklerle dokuma çeşitleri çoğaltılmıştır. 17.yy.'a kadar sınırlı olan dokuma desenleri bu yüzyıldan sonra yerini kompleks ve çeşitli desenlere bırakmaya başlamıştır.

1733 yılında Conkey Of Böri isminde bir İngiliz dokuma sanatçısı el tezgahları için kamçı, tefe ve mekiği icat etmiştir. O devirde dokuma ile uğraşanlar buna “uçan mekik” ismini vermişlerdir (Yurtgüven, 1949. s. 6).

“1760 yılında Robert Kay isminde İngiliz dokuma sanatkarı tarafından el tezgahlarına manivela ile mekik atılması ve birkaç mekikli yuvarların değiştirilmesi ile pik pik usulünde tefe yapılmıştır” (Yurtgüven, 1949 s.6).

“1945'te Conkey of Böri ve Joseph Stell dar dokumalarda ayak basarak gücülerin hareketlerini temin etmişlerdir. Yine aynı yıllarda Vokanson ilk defa mekiği hareketli olarak atmayı başarmıştır” (Yurtgüven, 1949, s. 7).

“18.yy.'da Fransız Joseph Marie Jakarđ dokumacı olan babasının eziyetli işini pratikleştirme çalışmalarına başlamıştır. Bununla ilgili ilk projesini 1790'da hazırlamış fakat ekonomik nedenlerle uygulayamamıştır. 1800 yılında uygulamaya koymuştur. Her çözüğü ipine karşılık gücü yerine geçen maylon askı iplerini maylon tahtasına geometrik bölünme ile dizerek askı iplerini tek pedal (ayak) basarak iğne ve çengeller vasıtasıyla çekerek bir çok işçi yerine tek bir işçi ile

her cins desenli kumaşları kolayca dokuyabilmiştir” (Yurtgüven, 1949,s. 8-9).

Türkiye’de çok gelişmiş olan dokumacılık 18. yy.daki siyasi ve ekonomik bunalımlar ve Avrupa’daki makina ile üretimin gelişmesiyle el dokumacılığını geriletmiş, makina ile üretime doğru gelişmeler başlamıştır. Geliştirilen dokuma teknikleri ile yapılan dokumaların çeşitleri kullanım alanlarını da genişletmiştir.

Buna rağmen Anadolu’da tarımın yanında el dokumacılığı geleneksel olarak devam eden bir sanat dalı olmuştur. Özellikle toprağı az olan dağlık bölge köylüsünün ulaşım zorluğundan dolayı, pazara ulaşamaması; kendi gelenek ve göreneklerini yaşatması; tarımın yanında dokumacılığında bir gelir sağlaması nedenlerinden el dokumacılığı köy el sanatları çerçevesinde devam etmiştir.

Türkiye’nin hemen hemen her yöresinde el dokumacılığında raslanır. Bu yörelerden biri de Şanlıurfa’dır. İşte bu araştırmanın konusunu Şanlıurfa’da varlığı tesbit edilen Culha dokumacılığı oluşturmuştur.

Araştırmanın genel amacı; ‘Şanlıurfa ilinde halen yapılmakta olan Culha dokumacılığı araç, gereç, üretim tekniği ve ürünün teknik ve sanatsal özelliklerinin tesbitidir. Araştırmanın yürütülmesinde kullanılan araç gereçler nelerdir ? Culhacılıkta çözümler nasıl hazırlanmaktadır ? Dokuma nasıl yapılmaktadır ? Ve hangi dokuma örgüleri kullanılmaktadır ? Ürün çeşitleri ve kullanım alanları nelerdir? Ürünlerin sanatsal ve teknik özellikleri nelerdir ? sorularına cevap bulmaya çalışılacaktır.

2. ŞANLI URFA İLİNİN TANITIMI VE BU İLDE YAPILAN EL SANATLARI

Yüzölçümü 18584 km² 1985 sayımına göre merkez nüfus 263087 ve ilin toplam nüfusu (9 ilçesi dahil) 884 736 dır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde; doğusunda Mardin, batısında Gaziantep, kuzeyinde Diyarbakır ve Adıyaman, güneyinde Türkiye-Suriye sınırı ile çevrilidir.

Şanlıurfa tarih boyunca Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu'da kurulan devletlerin egemenliği altında kalmıştır. Bu bakımdan Şanlıurfa'nın tarihi Mezopotamya'ya bağlıdır. Arap tarihçisi Ebul-Faraç'a göre Şanlıurfa tufandan sonra Nuh Peygamber tarafından kurulan 18 şehirden biridir (Tuğlacı, 1985, s. 296).

Mezopotamya'daki Babillilerle, Asurlular etkisindedir. Kent İ.Ö. IV.yy. Büyük İskender tarafından Alınmış ve İskender'in haleflerinden Selevkos krallığına katılmış ve Edessa asını almıştır (İl İl Türkiye Ansiklopedisi, 1988, s. 304).

I. Haçlı seferinde latinlerin eline geçmiş ve burada küçük bir haçlı devleti kurulmuştur. XI.yy.da Selçukluların egemenliğine girmiştir. 1245'de Köseadağ savaşından sonra Moğolların egemenliğini tanımak zorunda kalmış, sonra Akkoyunlular devletinin eline geçen Urfa, XVI.yy.da Osmanlı ülkesine katılmıştır (İl İl Türkiye Ansiklopedisi, 1988, s.305).

1919'da İngiliz, Fransız işgaline uğramış ve 11 Nisan 1920'de kurtarılarak 1923 yılında il olmuştur. Şanlıurfa Harran ovası ile ülkenin en büyük tarım alanlarından dır.

Önemli Akarsuları; Fırat nehri, Habursuyu, Cülapsuyu, Cavsak suyu, Belih suyu, Zengeçur çayı ve Karakoyun deresidir. Gölleri ise; Büyükgöl, küçükgöl, Halil-ül Rahman ve Ayn-ı Zeliha gölleridir.

Başlıca tarım ürünleri; Buğday, arpa, mercimek, pamuk, susam, şam fıstığıdır. Sanayi ürünleri ise; tarım araçları, şarap, un ve tuzdur. Yeraltı zenginlikleri ise fosfat ve asfaltit'dir.

Tarihi zenginliklere sahip olan bu ilimize bir çok isim verilmiştir. Bunların bazıları Edes, Edese, Edessa, Yetesya, Urhöl, Urhal, Orrhoe, Roha ve Urfa'dır.

Şanlıurfa halk müziği de çok zengindir. Hoyrat denilen uzun havaların önemli bir yeri vardır. Ezgi ve türküler bir çoğu oyunlarla ve doğa olaylarının günlük yaşantıya etkileriyle ilgilidir. Bir çok türküsü ve seyhani, Deriko, Kımıl Halayı, Avser Halayı, Borak halayı, Ağır hava ve Dane denilen halk oyunları vardır.

Urfa kebabı, çiğköfte, mumber dolması, bişe, yuvarlak bazlama, dürmük ve katmer gibi folklorik yemekleri çok meşhurdur.

Urfa Kalesi, Halil-ül Rahman Camii ve Gölü, Eyüp Peygamber Mağarası, Ulucami, Nemrut Tahtı, Harran (Carrhes), Birecik (Birtha), Siverek'te Bizans dönemlerinden kalma kale, Asurlulardan kalma Şuayp kenti kalıntıları, Çar Melik ve Han el Ba'rür Kervansarayları Şanlıurfa İlinin görülmeye değer yerleridir.

Şanlıurfa el sanatları açısından da zengin bir ilimizdir. Önemli el sanatları; Taş işçiliği, Ahşap işçiliği, Urfa kilimleri, Harran kapı kilimi, Siverek kilimi, Culha dokumaları, Nacarlık (Tahta eşya oyuncak vb.) Demircilik, Bakırcılık, Kuyumculuk (altın ve gümüş işlemeciliği) Tepme keçecilik, Kürkçülük, kokacılık(deriden yapılan kuyudan su çekmeye yarıyan kova) kendircilik, Yemencilik, Tesbihçilik, Tarakçılık ve Kazzazlıktır (Kazaz, şerit örgü ve saç bağı yapan örücülerdir).

3. MATERYAL VE METOD

Bu araştırmada belgesel tarama metodu kullanılmıştır. şanlıurfa il merkezinde yapılan yöresel incelemeden Culha dokumacılığı yapanların sayısının çok azaldığı, günümüzde Culha dokumacılığının iki atölyede sürdürölmekte olduğu tesbit edilmiştir. Bu nedenle araştırmaya iki atölye alınmıştır. Atölyede çalışan dokuma ustaları ile karşılıklı görüşme yapılarak Culha dokumacılığı ile ilgili bilgiler edinilmiştir.

Ayrıca Culha dokumacılığının araç, gereç ve tekniği dokumaların teknik ve sanatsal özelliği gözlem ve incelemelerde bulunularak fotoğraflar çekilerek Culha dokumacılığı bütün yönleri ile tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Dokumaların incelenmesinde dokuma-örgü raporları çıkarılmış ürünlerin kullanım alanları, boyutları, renkleri iplik sıklıkları saçak ve kompozisyon özellikleri tesbit edilmiş elde edilen değerler ve bilgiler metin içerisinde ilgili bölümlerde yorumu yapılarak her farklı ürün için birer bilgi formu düzenlenerek ekler bölümünde sunulmuştur.

Elde edilen tüm veriler değerlendirilerek çalışma rapor haline getirilmiştir.

4.ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA

4.1 ARAŞTIRMA SONUÇLARI

4.1.1 Culha Dokumacılığının Tanıtımı

Yörede Culhacılık adı verilen ilkel tegahlarda pamuklu yünlü ve ipek ipliklerin atkıda ve çözüde birlikte kullanılmasıyla meydana getirilen çoğunlukla bezayağı tekniğinde dokunan dokumalara “Culha”, dokuma işi ile uğraşan dokuyuculara da “Culhacı” denilmektedir.

Konu ile ilgili yazılı kaynaklarda Culha dokumacılığının Osmanlı İmparatorluğu zamanında İstanbul, Bursa, Şam, Edirne ve Selanik'te bulunan atölyelerde dokunduğu belirtilir. Bu atölyelerdeki tezgahlarda dokunan Culhaların yedi renkli olduğu; cins ve desenlerine göre poturlu, mor miski gibi adlarla anıldığı dokunuőlarına göre üçe ayrılan Culhaların yedi endazeliğine yağmurluk, altı endazeliğine mirlahiri, dört endazeliğine çakışır denildiğine rastlanır. Türkiye'ye dışardan gelen Culhaların en çok beğenilenleri İran, Mısır ve Türkistan Culhaları olmuştur.

Culha dokumacılığı Şanlıurfa ilinde diğer el sanatları türlerine göre daha gelişmiştir. Eskiden hammaddelerin mamul hale gelinceye kadar bütün işlemler el ile yapılmakta idi. Ancak günümüzde bazı işlemlerin el ile yürütülmediği fabrikasyon olarak yapılan gereçlerin tercih edildiği yapılan yöresel incelemelerden ve gözlemlerden anlaőılmıőtır.

4.1.2."Şanlıurfa İli Culha Dokumacılığında Kullanılan Araçlar

4.1.2.1.Tezgah:

Tezgah, Culha dokumacılığında kullanılan temel araçtır. Eşberk (1939) "Türkiye'de köylü el sanatlarının mahiyeti ve ehemmiyeti" adlı eserinde "Düzen Culhacılık, bez koyusu gibi mahalli isimlerle anılan köy tezgahları, ev sanayii tezgahlarına nazaran çok basittir" der.

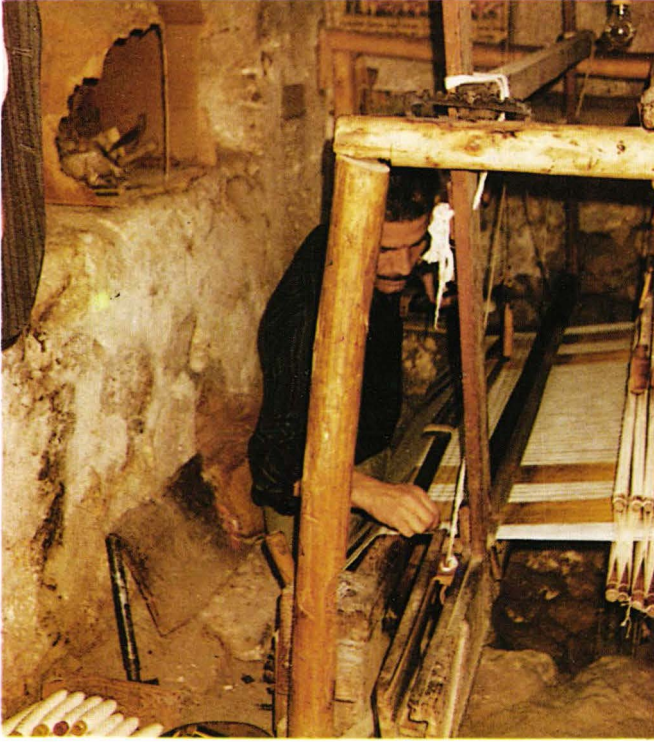
Şanlıurfa ili Culha Dokumacılığında kullanılan el tezgahlarında ayaklık, maber, mekik ve tezgahı sağlam tesbite yarıyan çatı aksamı bulunmamaktadır.

Selmin: Dört köşeli yuvarlak bir ağaçtır. Her iki ucundan birer mesnedin yuvalarına geçmiş durumdadır. Mesnetler ise yere çakılıdır. Seliminin bir ucunda mevcut olan düzen vasıtasıyla yuvalar içinde dönülerek dokunmuş kumaşlar üzerine sardırılmaktadır. (Şekil 2)

Tefe: İki kol ile alt ve üst ağacı denilen yassı iki tahtadan meydana gelmiştir. Alt ve üst ağacı arasındaki boşluğa tarak geçirilir. Tefe kolları vasıtasıyla üst taraftan tezgahın çatısına iple bağlanır. Bağlama tefenin ileri ve geri hareketini sağlayacak şekilde yapılır (Şekil 2-3)

Şekil 2 Selmin ve Tefenin Culhacılıkta Görünümü

Şekil 3 Tefe ve Tarağın Culhacılıkta Görünüşü

Tarak: Tefenin alt ve üst ağacı arasındadır. Tarak çerçevesi, iç tarafında aralıkları birbirine eşit ve paralel ince kamış veya metal çubuklardan yapılmıştır. (Şekil 3) Bazı yörelerde tarağa “dem” adıda verilmektedir. (Eşberk, 1939)

Gücü: Culhacılar tarafından “kücü” denilen bu parça, yuvarlak tahta çubuktan yapılmış bir çerçevenin içersinde pamuk ipliğinden veya sicimden oluşturulan gücü iplerinden meydana gelmiştir. “Eşberk’e göre (1939) gücü ipliklerine nire denir. “ Culha tezgahlarda en az arka arkaya iki gücü bulunur. Desenli kuşamlarda ise dört veya altı gücü kullanılmaktadır. (Şekil 4) Gücüler üst taraftan düzen ağacı denilen tezgahın çatısına asılmıştır, alt tarafı ise ayaklara bağlıdır (Şekil 5).

Şekil 4. Culhacılıkta Gücülerin Görünümü

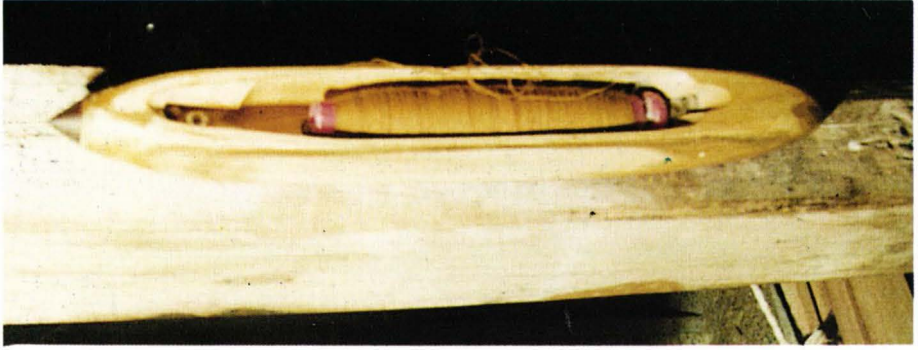

Şekil 5. Gücülerin Ayaklara Bağlanması

Ayaklıklar: Gücülerin aşağı yukarı hareketini sağlayan birer ayak genişliğinde yassı tahtalardır. Bu tahtalar uçlarından gücülere ve ölçek denilen arka kısımlarından sabit bir yere sağlam iplikler veya demir çubuklarla tutturulmuştur.

Mekik: Yörede kullanılan eski mekikler boynuzdan yapılmıştır. Günümüzde yapılanlar ise tahtadandır. Dokuma işleminde gücü çerçevelerinin hareket ettirilmesiyle çözgü ipleri arasından meydana gelen aralıktan (ağızlık) atkı iplerinin geçirilmesine yarayan araçtır. Mekikler, masuralı ve masurasız olarak ikiye ayrılır. Atkı ipliğinin sarıldığı masurayı içeren çeşidine masuralı mekik denir. (Şekil 6)

Masura mekiğın ortasına takılır. Masuranın takıldığı kısım demirden yapılmış ve mafsallıdır.

Şekil 6. Masuralı Mekik

Atkı ipliğinin doğrudan kendi üzerine sarıldığı çeşidine ise yassı mekik denir (Şekil 7).

Şekil 7. Yassı Mekik

Şanlıurfa ili Culha dokumacılığında masuralı mekik kullanılmaktadır. (Şekil 8) Eski mekikler boynuzdan yeni mekikler ise tahtadan yapılmıştır.

Açıklanan bölümlerden oluşan tezgahlar iki çeşittir; Yüksek tezgah ve Çukur tezgah:

Şekil 8. Culha Dokuyan Dokuyucunun Dokuma Parçası Üzerinde Mekik Görülmektedir.

Şanlıurfa il merkezinde kullanılan Culhalıklar çukur tezgah denilen tiptendir. (Şekil 9) İncelendiğinde atölyelerde çukur tezgahların derinliği 50-60 cm kadar olan bir çukur üzerine kurulmuştur. Gücülerin bağlı oldukları ayaklar çukurun içindedir. Dokumacı ise ayaklarını çukurun içine sokar ve kendiside çukurun kenarına oturarak dokumayı yapar. (Şekil 10)

Şekil 9. Şanlıurfa Culha Dokumacılığında Kullanılan Culhalık

Şekil 10. Çukur Tezgahta Dokuyucunun Görünümü

İncelenen bazı yazılı kaynaklara göre göçebelerin ve uzun süredir dokumacılıkla uğraşan köylülerimiz çukur tezgahta çalışmayı tercih etmektedirler. Bu tercih nedeni; Bu tezgahların tesis masraflarının azlığı, naklinin kolaylığı, geleneksel alışkanlıklar, tefe darbelerinden olan sarsıntının azlığı ve dokumanın daha sık yapılabilmesi, bazı yörelerimizde de çukurların üzeri örtülerek dokuyucunun üşümemesi de sağlanmasıdır.

Çukur tezgahlar göçebelerde çadırın en geniş yerinde, evlerde ise avlu kenarına, sundurma altlarına veya odalarda pencere yanına kurulmaktadır.

Şanlıurfa il Merkezindeki dokuma atölyelerinde ise; tezgahlar odaların içinde bir tanesi pencereye yakın, bir tanesi de oda kapısının yanında olmak üzere karşılıklı olarak kurulmuştur.

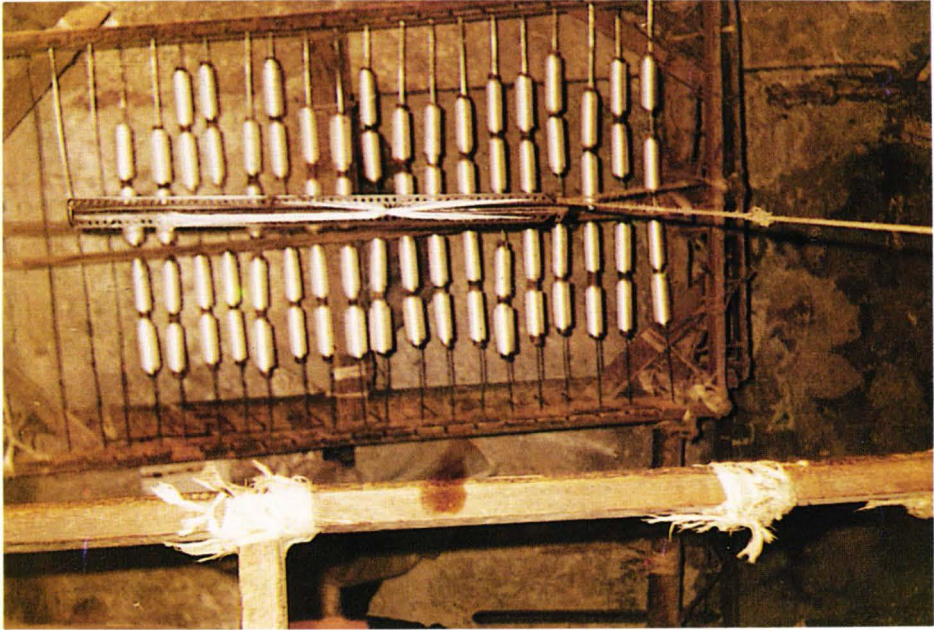
4.1.2.2. Çözü Dolabı

Culha dokumacılığında çözme işleminin yapımında kullanılan bir araçtır. Tam ortadan iç içe geçmiş iki müstakil çerçeveden oluşmaktadır. Bu çerçevelerin birbirine bağlandığı noktadan sıkı olarak bir mihver geçirilmiş ve mihverlerin uçları yere ve tavana dönecek şekilde oturtulmuştur. (Şekil 11)

Çözme işleminde çözgü dolabı ile birlikte kullanılan bir araçta, çözgü dolabına iplerin gelmesi için üzerinde bobinlerin bulunduğu çalgıdır. (Şekil 12)

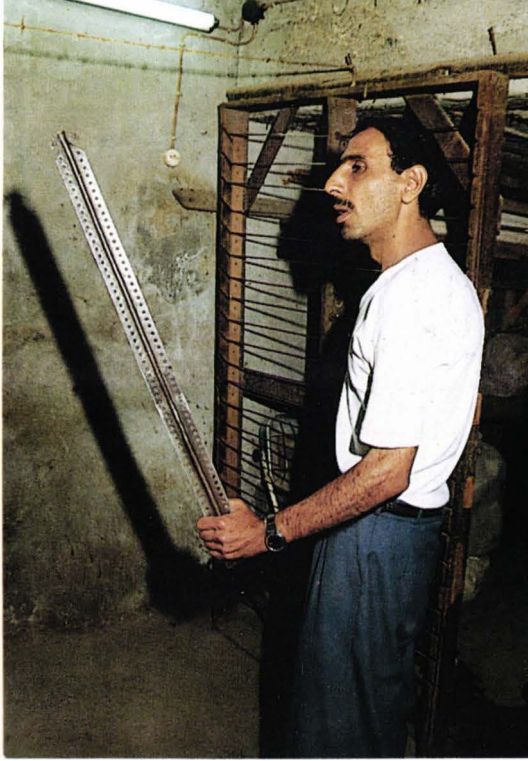

Şekil 11. Culhacıların kullandığı Çözü Dolabının Görünümü

Şekil 12. Culhacıların Kullandığı Çağlık

Ayrıca ağlıktaki masuralardan çıkan çözgü iplikleri iki kenarı delikli olan çubuk şeklinde maddeden yapılmış elliik denilen araçtan geçmektedir. (şekil 13)

şekil 13. özme İşlemine Hazırlanan Dokuyucunun Elinde “Ellik” Görölmektedir.

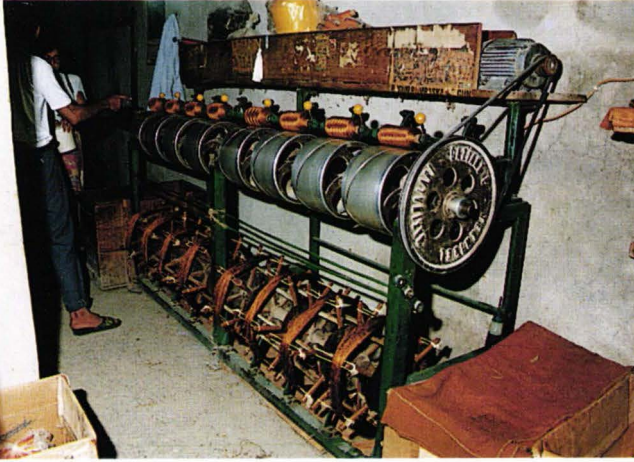
4.1.2.3. ıkırık (Tekerlek)

Yöresel adı tekerlek olan çıkırık çözgü ipliklerinin haşıllandıktan sonra kelep halinden bobin haline getirilmesi için kullanılan bir araçtır. (şekil 14).

Şekil 14. Çıkrık (Tekerlek)

Ayrıca bu aracın dışında Culha dokumacılığında bobinlerin sarılmasında basit makinalarda kullanılmaktadır. (Şekil 15)

Şekil 15. Bobin Sarma Makinası

4.1.3. Şanhurfa İli Culha Dokumacılığında Kullanılan Gereçler

Her çeşit dokumada gereç olarak bir çok işleminden geçirilip iplik durumuna getirilen lifler kullanılmaktadır. Dokumacılıkta kullanılan lifler gerek mekanik, gerekse kimyasal olarak işlenerek elde edilmektedirler.

“ Tekstil sanayinin temel hammaddelerini oluşturan, uzunluğu eninden çok çok fazla olan yumuşak yapıda, kırılmadan kıvrılabilen, helezonlar oluşturabilen, katlanabilen ve eğrilebilen, çekmeye karşı koyan, kopmaya mukavemet gösteren elastiki maddelere lif denir” (Kaya, Ergenekon 1989, s. 27).

Tekstilde kullanılan lifler üretim şekline göre doğal ve yapay lifler olarak iki ana gruba ayrılmıştır.

Doğal olarak elde edilen lifler hayvansal, bitkisel ve maddesel; yapay lifler ise, doğal organik polimerlerden elde edilmiştir. Yapı maddesi olarak protein, selüloz; sentetik polimerlerden elde edilenler ve anorganik yapıda olanlar olarak gruplandırılır (Kaya, Yazıcıoğlu, 1992).

İplik üretimi insanların lifleri elleriyle ekleyip bükmeleri ile başlamıştır. El arasında ovuşturularak eğilen ve bükülen iplik üretimi daha sonraları iğ, kirman, teşi, çıkırık gibi isimler verilen basit el aletleri ile yapılmıştır. (Şekil 16).

Kirman

Öreke

İğ

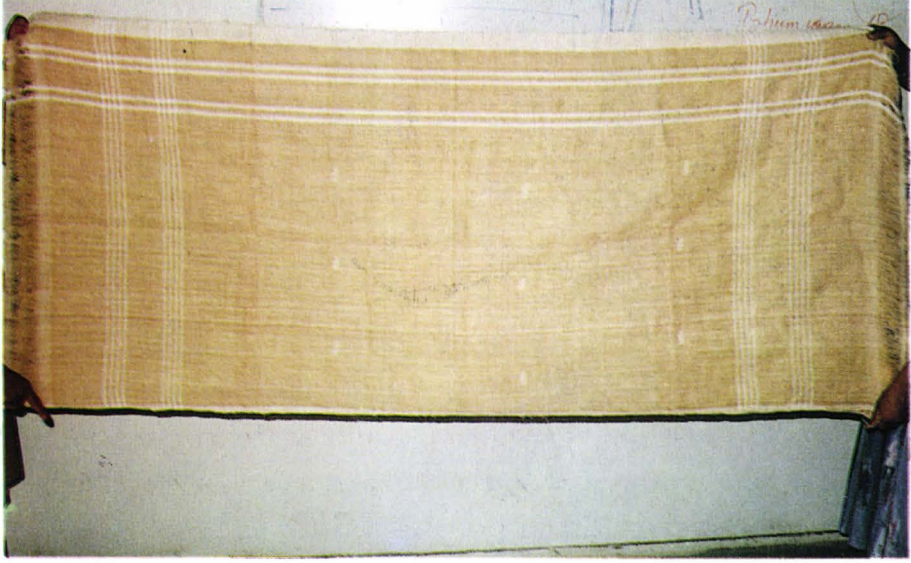
Şekil 16. Çeşitliliği Eğirme ve Bükme Aletleri

Günümüzde iplik üretimi fabrikalardaki modern makinalarda yapılmaktadır. Ancak kırsal yörelerimizde elde eğirme ve bükme ile iplik üretimine rastlanmaktadır.

Şanlıurfa Culha dokumacılığında pamuk ipliği ve suni ipek yani floş yöresel adı ile sim iplik kullanılmaktadır. Çoğunlukla atkı ve çözüde pamuk ipliği tercih edilmekte, sim veya ipek denilen iplik ikinci derecede kullanılmaktadır. Bazı ürünlerde ise az olmakla beraber sadece ipek (sim) ipliği kullanılmaktadır. Yörede kullanılan ipek doğal ipek değildir. Parlaklığı ve kayganlığından dolayı ipek veya sim adı verilen reyondur.

Culha dokumacılığı Şanlıurfa yöresinde çok eski bir el sanatıdır. Yörede görüşülen dokumacıardan elde edilen bilgilere göre; ilk başladığı yıllarda Culhacılar çok ince eğrilmiş yün ipliklerden eham dokumalar (Şekil 17) yapmış; pamuk ve doğal ipek de çok kullanılmış; yörede hayvancılık ve tarımdan dolayı pamuk ve yün ipleri elde eğrilmiş; ipeğin ise Bursa'dan getirilmiş olduğu belirlenmiştir.

Edinilen bu bilgilerden ve yazılı kaynaklardan yola çıkılarak eskiden doğal ipekten olup, günümüzde dokunan Culhaların iplikleri ise fabrika üretimi olup Bursa ve İstanbul'da bulunan iplik fabrikasından temin edilmektedir.

Şekil 17. Yörede Dokunan "Ehram"

4.1.4. Şanlıurfa İli Culha Dokumacılığında Çözümlerin Hazırlanması

Şanlıurfa ili Culha dokumacılığında dokumaya başlamak için yapılan ilk işlem, çözümlerin hazırlanmasıdır. Yörede çözüme direci denilmektedir. Çözümlerin hazırlanmasında kullanılacak olan iplikler temin edildikten sonra çözme işlemine geçilmektedir

Bobinlere sarılı olarak alınan (şekil 18) ipliklerin çözüme kullanılacakları, önce bobinlere sarılmış durumdan kelep haline getirilir.

Şekil 18. Dokumada Kullanılan Sım Denilen Floş ve Pamuk İpliğinin Bobinlere Sarılmış Görünümleri

Kelep haline getirilen çözümlü iplikleri çözme işlemi yapılmadan önce hasıllanırlar.

Hasıllama: Çözümü ipliklerinin tarak ve gücü hareketleri ile tüylenip kopmaları; sert, kaygan ve sağlam bir yapı kazanmaları; ve işlenmesini kolaylaştırmak için yapılmaktadır.

Hasıllama amacıyla un ve su karıştırılarak bir bulamaç hazırlanır. Hazırlanan bulamaç dokuma atölyesinin avlusunun bir kenarında bulunan taştan “curun” denilen yere konur. Kelep halindeki iplikler bulamaca batırılır. Curun ‘un üstünde bulunan iki dikey tahtanın ortasında menteşelerle tuturulmuş yatay sapı olan bir tahtanın arasından geçirilerek fazla haşılıları uzaklaştırılarak sıkılır (Şekil 19) sonra çileler iyice çırpılır.

Şekil 19. Haşılama Yapılan Curun ve Sıkma Aleti

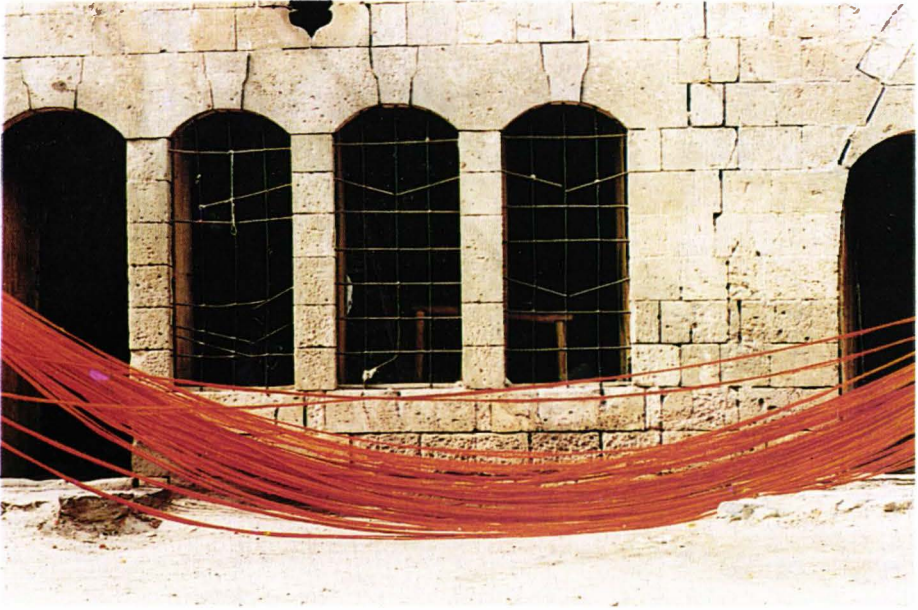
Çok geniş olan avlunun karşılıklı iki tarafından duvara birer demir çengelleri olan bir askı tutturulmuştur. (Şekil 20) Askının çerçeveleri arasında haşılanmış iplikler asılarak kurutulması sağlanır. İki askının çengelleri arasından uzanan ipliklerin yere değmemesi için aralarına destek konur (Şekil 21).

Şekil 20. İpliklerin Kurutulduğu Çengeller

Şekil 21. Kurutulan İpliklerdeki Ara Destekler ve İplerin Açılarak Kurumaya Hazırlanması

Şekil 22. Haşillanarak Kurumaya Bırakılan Çözgü İplikleri

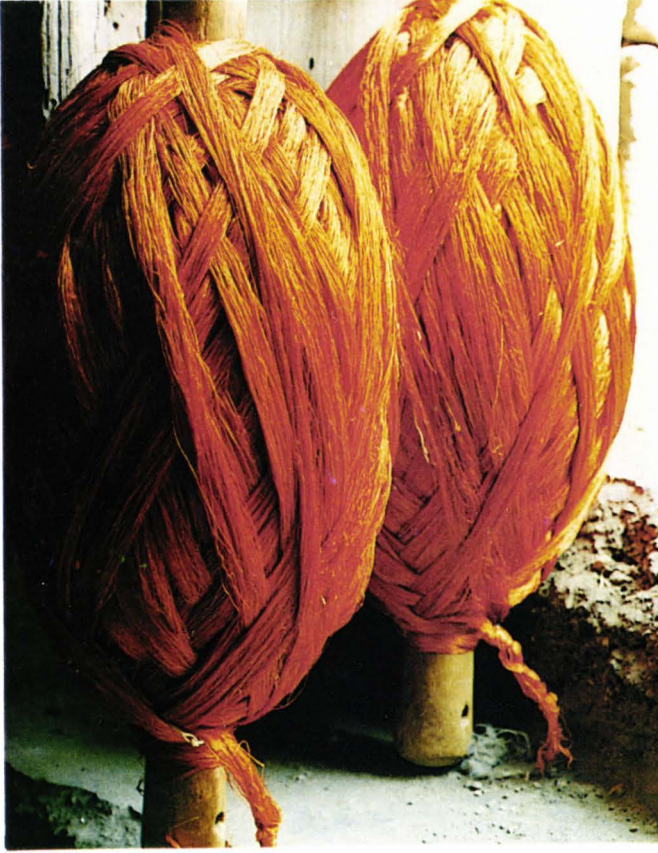
Haşillanan iplikler nemli olarak tekerlek denilen çıkırğa benzeyen bir araçla bobinlere sarılmaktadır. (Şekil 14)

Culha dokumacılığında çözme işlemi dolapta (Şekil 11) yapılmaktadır. Çağlıklarda dizili olan bobinlerden çıkan iplikler çağlığın önündeki deliklerden geçerek elde tutulan ellik aracının da deliklerinden geçirildikten sonra ağızlık yapılmaktadır. Daha sonra iplikler Şekil 22'de dokuyucunun gösterdiği dolabın alt kenarına takılmaktadır, sonra dolap dödürülmekte, dolabın döndürülmesiyle çağlıklardan salınan iplikler dolap çerçevesinin yan direkleri üzerindeki kertiklere iliştirilerek sarmal olarak aşağıdan yukarıya sarılmaktadır. Dolabın üst köşesine gelince tersine döndürülerek bu kez geriye sarılmaktadır. Alt uçta tekrar çapraz yapıp işlem tekrar dokumanın enine gerekli olan çözgü teli tamamlanıncaya kadar sürdürülmektedir. Bu işlem basamaklarından sonra dolaptan çıkarılan çözgüler tezgaha taşınıncaya kadar top halinde sarılarak saklanmaktadır. (Şekil 23).

Şekil 23. Çözgünün Dolaba Takıldığı Yerin Gösterilmesi

Hazırlanan çözgüler yöresel ifadesi ile direçiler dokuma tezgahına takılmasında ilk işlem çözgü ipliklerinin gücülerden ve taraktan geçirilerek selmine bağlanmasıyla yapılmaktadır. Bu işlem iki kişi tarafından yapılmaktadır. Bu amaç için gücüler ve tarak aydınlık bir yere konulduktan sonra işlemin uygulanması için iki kişiye ihtiyaç duyulmakta ve çözgüler tezgaha şöyle yerleştirilmektedir:

Şekil 24. Top Haline Getirilmiş Çözümler (Dirciler)

A- ÇÖZGÜ İPLİKLERİNİN GÜCÜ VE TARAKTAN GEÇİRİLMESİ

İşlem Basamakları

1. (Birinci kişi) çözümleri teker teker sırasıyla gücü deliklerine uzatınız.
2. Uzatılan çözümlü ipliğini diğer kişinin gücü arasından uzatılan şahadet parmağına geçirerek çekiniz.
3. 1.Çözümlü ipliğini 1. gücü çerçevesinin 1. gücü telinin halkası içinden geçiriniz

4. 1. Çözgü ipliğini 2.3.4. gücü çerçevelerinin 1. gücü tellerinin yanından (yani boşluğundan) geçiriniz.

5. 1. Çözgü ipliğini taraktan geçiriniz.

6. 2. Çözgü ipliğini 1. gücü çerçevesinin gücü teli arasından geçiriniz.

7. 2.Çözgü ipliğini 2. gücü çerçevesinin ikinci gücü teli halkasından geçiriniz.

8. 2. Çözgü ipliğini 3. ve 4. gücü çerçevelerinin gücü telleri arasından geçiriniz.

9. 2. Çözgü ipliğini toprakta 1. çözgü ipliğinin yanındaki boşluktan geçiriniz.

10. 3. Çözgü ipliğini 1. ve 2. gücü çerçevelerinin gücü telleri boşluğundan geçiriniz.

11. 3. Çözgü ipliğini 3. gücü çerçevesinin gücü teli halkasından geçiriniz.

12. 3. Çözgü ipliğini 4. gücü çerçevesinin gücü telleri boşluğundan geçiriniz.

13. 3. Çözgü ipliğini tarakta 2. çözgü ipliğinin yanındaki boşluktan geçiriniz.

14. 4. Çözgü ipliğini 1.,2.,3. çözgü ipliklerinin gücü tellerinin boşluklarından geçiriniz.

15. 4. Çözgü ipliğini 4. gücü çerçevesinin gücü telinin halkasından geçiriniz.

16. 4.Çözgü ipliğini tarakta 3. çözgü ipliğinin yanındaki boşluktan geçiriniz.

17. İşleme devam ederek bütün çözümlü ipliklerini gücülerden ve taraktan geçirin.

18. Dokumanın desenine ve sıklığına göre istenirse tarak dışlarından birden fazla çözümlü ipliği geçirin.

B- GÜCÜ VE TARAĞIN TEZGAHA YERLEŞTİRİLMESİ

İşlem Basamakları:

1. Çözümlü iplikleri geçirilmiş gücü çerçeveleri ve tarağı tezgaha yerleştirin.

2. Taraktan çıkan çözümlü ipliklerini gruplar halinde alarak düğümleyin.

3. Düğümleri selminin üzerindeki kanalda bulunan çivilere bir kendir ipliği yardımıyla takınız.

4. Çözümünün diğer kısmını gergin olarak tezgahın çatısına paralel bulunan üstü vanenin (silindir tahtanın) altından geçirerek 3-4 gruba ayırınız.

5. Ayrılan grupları tahta çubuklarla tutturunuz (Şekil 25).

6. Bütün grupları bir araya toplayarak tezgahın üst çatısına kendir ipliği ile bağlayınız.

7. Top halinde sarılı olan çözümlü ipliklerinin uçlarına ağırlık asarak çözümlülerin gerginliğini sağlayınız (Şekil 25)

Şekil 25. Çözümlerin Görünüşü

C- DOKUMANIN YAPILMASI

İşlem Basamakları

1. Kullanılacak örgü türüne göre armürü belirleyiniz (Ayaklara basma sırasını)
2. Armür'e göre ayaklara basarak gücülerini hareket ettiriniz. (Şekil 26)
3. Gücülerin hareketi ile açılan ağızlıktan atkı ipliği sarılı olan mekiği atınız.
4. Tarağı hareket ettirerek atkı ipliğini sıkıştırınız.
5. Tekrar gücülerini hareket ettirerek açılan ağızlıktan mekiği atarak dokumaya devam ediniz.
6. Tezgah üzerinde dokuma boyu fazlasınca dokunan kısmın selmine sarılması için çözgü ipliklerinin kendiri ipliği açılarak tezgaha doğru gönderilerek sarınız

7.Çözgü ipliklerinin gerginliğini sağlayarak dokumaya devam ediniz.

8. İşlem basamaklarını tekrarlayarak dokumayı tamamlayınız.

Şekil 26 Ayaklara Basarak gücülerin hareket ettirilmesi

4.1.5 Şanlıurfa ili Culha Dokumacılığındaki Dokuma Teknikleri

Culha dokuması yapan Culhacıları tezgaha (Culhacılığa) çözgü ipliklerini geçirdikten sonra gücülerin ayaklarına basarak çözgü ipliklerinin bir kısmını aşağıya indirmektedir. Açılan ağızlıktan mekiği bir taraftan diğer tarafa atarak atkı ipliğini geçirmekte ve geçirilen yani atkı ipliği basılan ayak kaldırılıp tarak öne çekilerek sıkıştırılmaktadır. (Şekil 27)

Şekil 27. Dokumanın Tarak ile Sıkıştırılması

Şanlıurfa ili Culhacılarının en çok Kullandıkları teknik bezayağı tekniğidir. İkinci olarak Dimi örgü ve türevleri kullanılmaktadır. Yapılan ürünlerde tekniklerin bir veya ikisi istenilen yüzey görünümünü verecek şekilde bir arada renkli veya farklı renkte iplikler kullanılarak ekoseli, çizgili veya karo desenli dokumalar yapılmaktadır. Sipariş üzerine dokunan yün ipliğinden ehramlar bezayağı tekniği ile dokunmakta ve üzerinde tezgah üzerinde brokar tekniği ile işlenmektedir.

Brokar; “Bazı kumaşlara değişik iplik ilavesiyle motiflerin veya figürlerin belli bir düzende serpiştirilmiş dokunan kumaş yüzeyine yepyeni bir efekt kazandırmıştır. Brokar iplik türüne göre atkı ve çözgü brokarlar olarak ayrılmaktadır” (İmer, 1989).

Şekil 28. “Ehram” ismi verilen dokuma

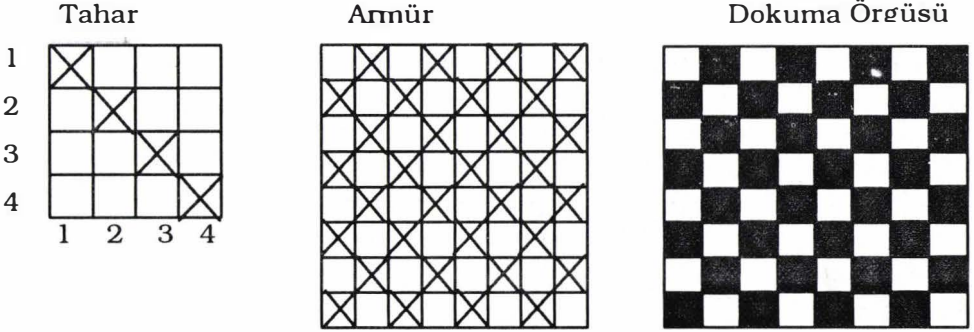
Yörede dokumacılıkta kullanılan tekniklere herhangi bir isim verilmemektedir.

Yörede kullanılan bezayağı örgüsü ile ilgili işlemleri açıklarsak:

Dokuma örgülerinin en basitidir. Böyle olmakla beraber en eskisi ve en çok kullanılanı sağlam ve küçük raporlu olan çeşitidir. Örgü birimi 2x2 yani 2 çözgü 2 atkı ipliğinden meydana gelmiştir. Bezayağı örgüler her tür pamuklu, yünlü, ipekli ve sentetik kumaşların üretiminde kullanılırlar. Çünkü işlemi kolay ve bağlantı noktalarının sıklığından dolayı kumaşları daha dayanıklıdır.

Bezayağı dokuma örgüsünde atkı ve çözgü iplikleri birbirlerinin bir altından, bir üstünden geçerek dokuyu meydana getirirler. Bezayağı örgü raporunun sayısal ifadesi B (1/1) dir.

Bezayağı örgüsüyle “Amerikan bezi, gazlı bez, yemenilik, tela, p̄atiska, sentetik, poplin, şifon, jorjet gibi dokumalar el dokuma tezgahlarında yöresel dokumalar dokunmaktadır. Bezayağı dokuma örgüsü şekil 29’da görölmektedir. Rips örgü, Panama örgü, Petek örgüler ve Kauçuk örgüleri bezayağı örgü türevleridir.

Şekil 29. Bezayağı Örgüsü

Yörede kullanılan dimi örgüsü ile ilgili işlemleri açıklarsak:

Şayak veya şerj denilen bu dokuma bezayağı örgüden sonra gelen ikinci önemli örgü türüdür. Atkı ve çözgü ipliklerinin tekli, ikili, üçlü vb. atlamalarla kurdukları bağlantılardan ortaya çıkan bir örgüdür. “Atlama; bir ipliğin kendine dik olan diğer iplikler üzerinde kalan kısmıdır. (Kaya, Ergenekon, 1989) Dimi örgülerde yüzeyde çapraz olarak yan yana ve diagonal tarzda sıralanmış çözgü ve atkı bağlantıları, diğer bağlantı noktalarına ancak iki köşeden temas ederler. Halbuki bezayağı örgüsünde her bağlantı merkezi diğer bağlantı noktalarına 4 köşeden temas eder. Dimi örgülerde diyagonal çizginin yatay veya dikey oluşu atlama sayısının küçük veya büyük oluşuna bağlıdır. İplik atlamaları yan yana kaydırılarak dizilirler. Bu diyagonal çizgilerde oluşan kaymanın iplik veya kare olarak birimine “adım” denmektedir.

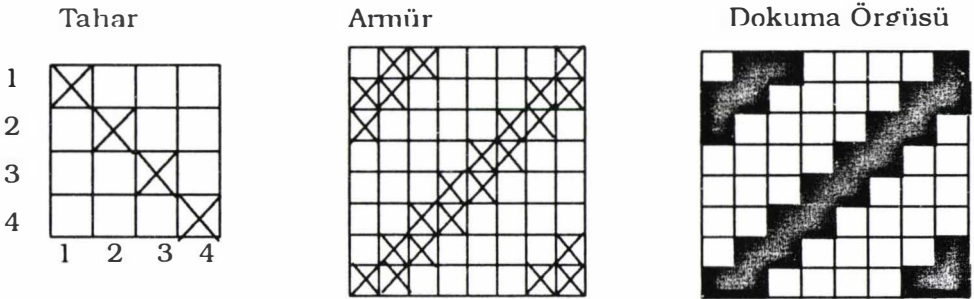
"Dimi örgülerle daha ağır gramajlı kumaşlar yapılabilir. Çünkü iplikleri birbirine dah fazla yaklaştırarak daha sık bir kumaş dokumak mümkündür. Diğer yandan dimi örgülü kumaşlarda atlamalar birbirleri arasından kayma yapabildiklerinden, bu kumaşlar atlamaların yan yana dizildikleri dimi çizgileri yönünde esneklik gösterirler. Bu esneklik kumaşın ani gerilmelere karşı direncini arttırdığından özellikle dış giyimde kullanılacak olan kumaşlar için uygun yapı oluşturmaktadır (Kaya, Ergenekon 1989). Bu örgünün en küçük raporu üç iplikli ve en büyük raporu da kumaşın cinsine göre değişmektedir. En az 3 gücü ve üç ayakla dokunabilmektedirler. En küçük raporlu dimi örgünün sayısal ifadesi D 2/1 veya D 1/2'dir. Bu ifadelerin yanına bir de dimi çizlerinin yönünü gösterir harfler eklenir. Sol için "S", sağ için ise "Z" harfi kullanılır. Dimi örgüler yüzeyindeki atkı ve çözgü ipliği yoğunluğuna göre atkı dimisi, çözgü dimisi ve iki taraflı dimi olarak ayrılırlar.

Örneğin; 6x6 iplik raporlu bir dimi örgüde:

D 2/4 Z ise Atkı dimisi (Şekil 30)

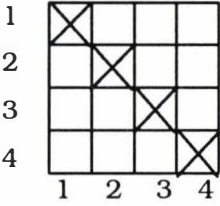
D 4/2 Z ise çözgü dimisi (Şekil 31)

D 3/3 S ise iki taraflı dimidir (Şekil 32)

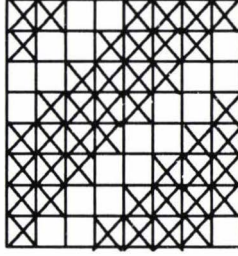

Şekil 30. Atkı Dimisi

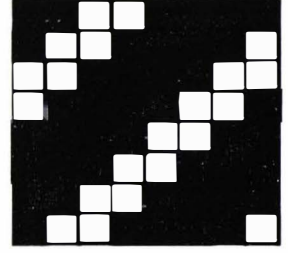
Tahar

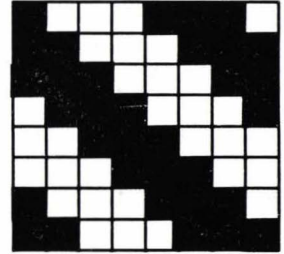
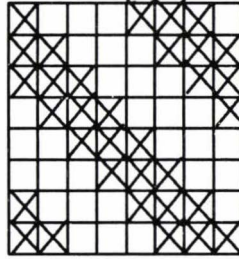
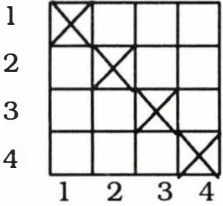
Armür

Dokuma Örgüsü

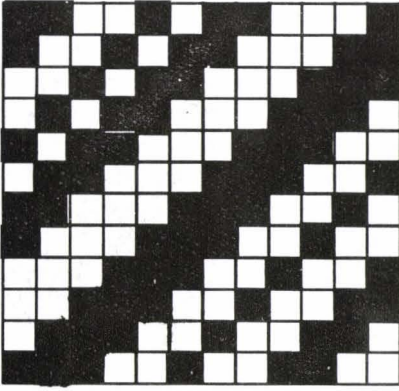
Şekil 31. Çözgü Dimisi

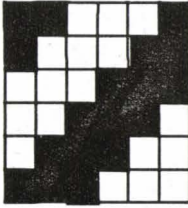
Şekil 32. İki Taraflı Dimi

Dimi örgülerinin örgü birimi küçük olanlarına basit dimi, örgü birimi 8x8'den büyük olanlarına diyagonal dimi; Dimi çizgileri ikili üçlü, tekli vb. atlamaların birleşmesinden meydana gelmişse fantazi dimiler denmektedir (Şekil 33).

Dimi çizgilerinin genişliğine ve eşitliğine göre; geniş çizgili, dar çizgili olarak ayrılırlar. Örgünün yüzünde ve tersinde çizgi genişliği eşit ise eşit çizgili dimi denir (Şekil 34). Örgü biriminde en az iki aynı veya farklı genişlikte çizgi var ise eşit olmayan değişik çizgili dimi denir (Şekil 35). Yüzeyde ve terste atkı ve çözgü bağlantıları eşit ise çizgili dimi denir (şekil 36).

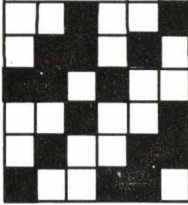

Şekil 33 Fantazi Dimi Örgüler

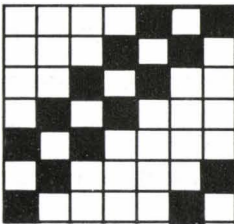
$$D \frac{3}{3} Z$$

Şekil 34. Eşit Çizgili Dimi Örgü

$$D \frac{1}{1} \frac{2}{2} Z$$

Şekil 35. Eşit Olamayn Değişik Çizgili Dimi Örgü

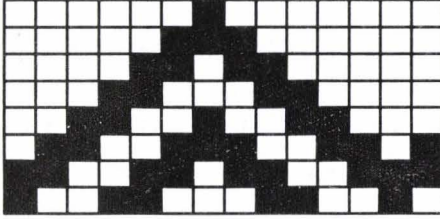

$$D \frac{1}{1} \frac{1}{4} Z$$

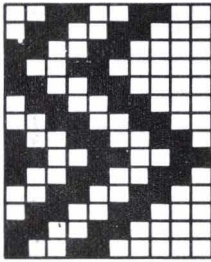
Şekil 36. Eşit Değişik Çizgili Dimi Örgüsü

Ayrıca dimi örgüler dimi çizgilerinin eğiklik derecesine göre de farklılık gösterirler. Dimi çizgiler eğiklik derecesi 45° ise örgü birimi karedir, 60° ise örgü birimi dik dikdörtgen, 30° ise yatık dikdörtgen olmaktadır.

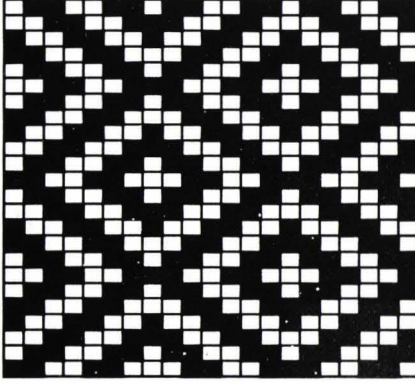
Basit, diyagonal ve fantazi dimi örgüler temel alınarak yeni örgüler türetilmektedir. Dimi örgü türevlerini şöyle sıralayabiliriz. Zikzak dimi örgü (Balıksırtı); bu örgü türünde basit diagonal ve fantazi dimi örgülerin ters döndürülmesiyle dimi çizgilere zikzaklık verilir. Zikzak dimi örgülerde boyuna zikzaklı dimi örgüler, eni zikzaklı dimi örgüler, karo desenli dimi örgüler olarak üçe ayrılmaktadır. Boyuna zikzaklı dimi örgülerde, zikzaglar çözgü yönünde meydana gelir (Şekil 37). Enine zikzaklı dimi örgülerde atkı yönünde meydana gelirler (Şekil 38). Karo desenli dimi örgüde ise; hem enine, hem boyuna zikzaklı dimi örgülerden meydana gelmektedir (Şekil 39).

Şekil 37. Boyuna Zikzaklı Dimi Örgü

Şekil 38. Enine Zikzaklı Dimi Örgü

Şekil 39. Karo Desenli Dimi Örgü

Dimi örgülerin ikinci türevi ise; kesik dimi örgülerdir. Düz dimi örgülerin hatlarının kesikli olmasından meydana gelmiştir. Bunlardan başka dimi örgüler kırık dimi örgüler, çapraz dimi örgüler, hasır örgü, az ve çok meyilli dimi örgüler (diyagonal) olarak çok çeşitli türevleri olduğu görülmektedir.

4.1.6. Ürün Çeşitleri ve Kullanım Alanları

Daha önce belirtildiği üzere Şanlıurfa il merkezinde kullanılan tezgahlara “Culhalık”, dokunan dokumaya “Culha” ve dokuyucu da “Culhacı” denilmektedir.

Dokuma tekniğinin verildiği şekilde, Culhalık denilen tezgahlarda, Culhacılar tarafından dokunan ürün çeşitleri;

Abahk Kumaş:

Yörede erkeklerin giysilerinin üzerine giydikleri palto türü bir giysi yapımı için dokunan kumaştır. “Aba. Kaba ve kalın bir yünlü kumaş, bu kumaşlardan yapılan esvap, potur, hırka, cepken bilhassa palto'ya aba denilir. Küçük esnaf ve ayak takımı ile dervişler, hali vakti

yerinde olduğu halde yaradılışı dervişhane kimseler tarafından giyilirdi (Koçu, 1969). Kazzaz adı verilen şerit örgü ve saçbağı yapan kişilerin ördükleri şeritler aba kenarlarını süslemede kullanılmaktadır.

Yamşak:

Pamuk ve ipek ipliğinden bezayağı veya bezayağı ve dimi örgüler ile dokunan erkek ve kadın başlarına örtülen örtülerdir (Şekil 29-30).

Vala

“İpekli başörtüsünün adıdır. Farsça bir kelime olup yüksek, yüce anlamındadır. Kırmızı valalar yüzyıllar boyunca gelinlere duvak olarak kullanılmıştır. Köylerimizde gelin duvağı al vala’dan olur” (Koçu, 1969). Şanlıurfa’da da ipekten dokunan kadın başörtüsüdür.

Yerli bez:

Çözügünün başlangıcından, sonuna kadar ayrı desen özelliğini gösteren ve yörede özellikle giyim eşyası olarak kullanılan kumaşlardır. “Bez; pamuktan veya ketenden dokunmuş kumaştır. Rengi genellikle beyazdır. İpliğin cinsine dokunuş tarzına, kalınlığına, inceliğine, yumuşaklığına, sertliğine ve kabalığına göre mutelif cinsleri amerikan bezi, tramon yelken bezi gibi isimler alır. Bir kısımda tülbent ve patiska gibi tamamen hususi isim alırlar (Koçu, 1969). Yörede pamuk, yün, ipek ipliğinden yapılmaktadır.

Yörede Culhacılar tarafından ayrıca çeşitli şallar, kuşaklar, yerli kilimler, çul denilen yolluklar ve margizet denilen erkek başörtüleri de dokunmaktadır. Günümüzde aynı dokumalar yapılmakla beraber farklı kullanım alanları olan masa örtüleri, televizyon örtüsü, yatak örtüsü vb. dokunmaktadır. Culhacıların en fazla dokudukları çeşit yamşaktır. Nedeni yörede çok kullanılması, geleneksel özelliğini taşıması bakımından en çok satılan ürün olmasıdır. Diğer ürünler sipariş olarak dokunmaktadır. Yaşmakların ebadı 125x125 cm'dir (Bkz. Bilgi Formları). Diğer ürünler ise sipariş verilen büyüklüklerde dokunmaktadır.

4.2. Tartışma

Bu çalışmada ortaya konulan amaçlar doğrultusunda bir tartışma yapılacaktır. Şanlıurfa il merkezindeki Culha dokuması yapan atölyelerde sürdürülen araştırma sonunda; "Culha" dokumacılığının yöresel bir el sanatları olduğu, bu el sanatının Şanlıurfa'da yapılmakta olan (Tepme keçecilik, Bakırcılık, Kuyumculuk, Kilim dokumacılığı, Kazazlık, Semercilik, Yemenicilik vb.) diğer el sanatları içinde daha gelişmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Culha dokumalarında kullanılan tezgaha Culhalık, yapılan dokumaya Culha, dokumayı yapan kişiye de Culhacı denmektedir.

Culhacılarla yapılan görüşmede elde edilen bilgilere göre yörede günümüzde Culha dokumacılığı şöyle yapılmaktadır. Bursa veya İstanbul iplik fabrikalarından alınan pamuk ve ipek ipliği (sim, floş) önce kelep haline getirilir, sonra Haşıllanır ve kurutulur. Haşıllanmış iplikler çırkıklarla bobinlere sarılarak çağlığa dizilir. Çözgü dolabında çözümler çözülür. Çözülen çözgüler gücülere ve tarak kısmına geçirilir. Gücülere geçirmede 1, 2, 3, 4, tahar çekilişi olarak sıra tahar

kullanılmaktadır. Sonra gücüler ve tarak Culhalığa yerleştirilir, çözümlerin bir ucu selmine diğer ucu Culhalığın üst kısmındaki düzene yerleştirilir. Çözümler tezgaha taşındıktan sonra dokunmaya başlanır. Culhacılara teknik olarak hangi tekniği kullandıkları sorulduğunda düz dokumada; önce 1 ve 3 nolu ayaklara basarak mekiği atıyor ve tarakla sıkıştırıyoruz sonra 2 ve 4 nolu ayaklara basarak mekiği atarak tarakla sıkıştırıyoruz ve dokumaya böylece devam ediyoruz. Verev olan dokumada ise yani dimi dokumada ayaklardan önce birinci ayağa basıp mekiği atıyoruz ve tarakla sıkıştırıyoruz sonra 2. ayağa basıp mekiği atıp sıkıştırıyoruz. Sonra 3. ve 4. ayaklara basarak aynı işlemleri yapıyoruz. Böylece ayaklara sırası ile tek, tek basarak 1 gücü altta, diğer gücüler üstte kalarak dokumaya devam ediyoruz demektedirler. Çoğunlukla düz olan dokumayı tercih ediyorlar. Çözümleri çözerken dokumanın uzunluğunu tesbit ederken; eğer yamşak yapılacak ise; 1 yamşak için 1.50cm boyunda çözgü gerekmektedir. (Saçak payı ile beraber) Böylece 20-25 yamşak hesaplanarak çözgü çözülmekte bir yamşaklık dokunduktan sonra biten ve başlayacak olan yamşak için saçak payı bırakarak ikinci dokuma parçasına geçilmektedir. Eğer daha büyük parça (masa örtüsü vb.) dokunacak ise 10-15 tane hesaplanarak çözümlerin boyu saptanmaktadır. Yerli bez siparişi olursa istenilen metreye göre en az 10-15 metre çözgü çözülmektedir.

Culha dokumacılığında renkler sarı (sim), turuncu (sim), beyaz, kahverengi, yeşil en çok kullanılan renklerdir. Siparişe göre renk değişimi yapılmakla beraber yörede Culha dokumacılığında hemen, hemen aynı renkler kullanılmaktadır. Yapılan ürünlerin pazarlanması çoğunlukla çerçiler tarafından yapılmaktadır. Çerçi; köylerde seyyar olarak satış yapan kişilerdir. Bunlar Culhacılardan dokumaları alarak kırsal kesimde satmaktadırlar. İl merkezinde ise Culhalar kazzaz pazarı denilen yerde satılmaktadır. Bazı tüccarlar veya dokuma meraklısı olan

kişilerde sipariş vererek Culhacılara dokutmaktadırlar. Bezayağı dokunan bazı Culha üzerinde çarşıda nakış yapılmaktadır. Bu nakışlara yörede saçbağı denilmektedir. Culhaların satış fiyatları ise desenine, kullanılan ipliğe, yapılan ürünün büyüklüğüne göre değişmektedir. Culhacılar tüccar ve çerçilere toptan fiyatına satılmaktadır. Kazaz pazarındaki fiyatlarına bakıldığında; yamşak fiyatları 15.000 ile 50.000 TL arasında değişmektedir (1993 fiyatları). Masa örtüsü, yatak örtüsü vb. diğer ürünleri sipariş yapıldığından çarşıda rastlanamamıştır. Culhacılarda parça büyüklüğü, ipliğe ve desene göre satış fiyatları 10.000 ile 50.000 TL. arasında değiştiğini söylenmektedir. Ayrıca ipliklerin bazı renklerinin kendileri tarafından sentetik boya ile boyandığı da söylenmektedir.

Culha dokuması yapan Culhacıların çalışma ortamlarının fiziksel açıdan yeterli olmadığı görülmektedir. Atölye olarak kullanılan alan Şanlıurfa'nın eski mahallelerinde Urfalı deyimiyle virane bir şekilde Selçuklu yapı özelliği taşımaktadır. Yapının ortasında büyük bir dikdörtgen, avlunun iki uzun kenarında odalar dizilidir. Odaların üstü toprak damdır. Avludan dama çıkan merdivenler vardır. Odaların ikisinde dokuma tezgahları, birinde çözümlü dolabı ve çağlıklar, diğer odalarda ise çıkırık, malzemeler ve top halinde çözümler veya haşıllanmış çözümler iplere asılı olarak bulunmaktadır. Avluya yörede enikli kapı denilen büyük bir kapının ortasından açılan küçük bir kapıdan girilmektedir. Atölye dolaşıldığı zaman her açıdan ilkel görünümü içersinde fakat dokunan dokumalar insanı büyülemektedir. Çalışan Culhacılar ise; gelen konuklara açık, içten tam olarak Türk konukseverliğini yaşatmaktadırlar.

ÖZET

“Şanlıurfa ili merkezinde Culha dokumacılığı” konulu bu çalışmayı özetleyecek olursak; insanlar kendilerini dış etkilerden korumak, barınaklarını yapmak ve süslemek amacıyla ilk çağlardan beri dokuma sanatı ile uğraşmışlardır. Dokuma; iki iplik sisteminin belli kaidelere göre dik açı yaparak kesişmesinden oluşan bir tekstil ürünüdür. Dokumayı oluşturan iki iplikten boyuna olan ipliklere “direci”, “eriş” veya “çözü” denir. Enine olan ipliklere “atkı” veya argaç denmektedir. Atkı iplikleri dokuma tekniğine göre bazı çözülerin üstünden bazılarının altından geçerek, çözülerin bazılarının yukarıda, bazılarının aşağıda kalmasıyla mümkündür. Çözgü ipliklerinin aşağıya ve yukarıya doğru hareketi gücü çerçeveleriyle olmakta ve gücü çerçevelerinin hareketiyle çözüler arasında açılan açıklığa ağızlık denmektedir. Açılan bu ağızlıktan mekik yardımıyla atkı ipliği geçirilmektedir.

Dokumalar kullanılan araç ve tekniklerine göre çarpana, kirkitli, mekikli ve mekiksiz dokumalar olarak sınıflandırılmaktadır.

Dokumacılık sanatının tarihsel gelişimini incelediğimizde; sanatın başlama tarihi ve yeri kesin bilinmekle beraber insanoğlunun varoluşundan bu yana başladığı söylenmektedir. M.Ö. yıllarda elde edilen çeşitli kumaş ve dokumalardan keten, yün, pamuk ve ipek ipliklerinden çok ince yapılı dokumaların dokunduğuna rastlanmaktadır. Rivayetlere göre dokumacılık sanatının ilk mucidinin Adem Aleyhisselam’ın oğlu Sit Aleyhisselam olduğu ilk eğirme aleti ve tezgahı yaparak dokumayı gerçekleştirdiği söylenmektedir. Daha sonra M.Ö. 3970’de Tahmurs el tezgahlarının aletleri olan tarak, ipten örme gücü ve mekiği yapmış olduğu tesbit edilmiştir. Bundan sonra dokuma

tezgahlarında çeşitli gelişmeler olmuşsa da 17. yüzyıla kadar dokuma desenleri sınırlı düzeyde yapılmıştır. 17. yüzyıldan sonra Conkey Of Böri'nin el tezgahlarında kamçılı tefe ve mekiği bulması, sonra arkadaşı Joseph Stell ile dar dokumalarda ayak basarak gücü hareketlerini bulmaları ve Johard'ın tezgahları daha geliştirmesiyle her tür kompleks desenli kumaşların kolayca dokunması gerçekleştirilmiştir.

Göçebe olarak yaşayan Türk toplulukları geleneksel olarak dokumacılık sanatını en iyi şekilde sürdürmüşlerdir.

Selçuklular devrinde dokunan kumaşlar ve Bizans İmparatorluğu zamanında dokunanlar dünyaca ünlü kumaşlar olmuştur. Türk kumaş tarihinde Bursa ilinin önemli bir yeri olmuştur. 14. yüzyılda kumaşçılıkta fazla hareket görülmemiş fakat 15. yüzyılda keten, sof, ipek kumaşlar dokunmuş ve bu yüzyılın sonlarında Türk kumaşı karakteristik deseni, muntazam, ince mükemmel bir dokuma tekniği kazanmıştır. Bursa'dan sonra İstanbul'da da dokumacılık ilerlemiştir. 16.yy. İstanbul'da 318 adet tezgah çalıştığı Kanuni Sultan Süleyman'ın bir fermanında belirtilmektedir. Aynı yüzyılda Bursa'da da 100 tezgah çalışmaktadır.

Türk kumaş, desenlerinde bitkisel, havvansal ve stilize edilmiş ay, güneş, bulut, yıldız, rumi, lale ve karanfiller işlenmiştir. Renk olarak da en çok kırmızı ve bunu mavi, yeşil, siyah, beyaz altın rengi (Aseli) takip etmiştir.

Türkiye'de dokumacılık sanatı en çok 18.yy.da gelişmiştir. Daha sonra siyasi, ekonomik bunalımlar ve makina ile üretime doğru gelişmeler gibi nedenlerden dolayı gerilemeye başlamıştır. Buna rağmen Anadolu'da el dokumacılığı geleneksel olarak devam eden bir sanat dalıdır. El dokumacılığına Türkiye'nin hemen hemen her yerinde

raslanmaktadır. Bu yörelerden biri de Şanlıurfa'dır. Bu çalışmanın genel amacı Şanlıurfa ili merkezinde yapılmakta olan Culha dokumacılığı teknik yönden ele alınarak her yönüyle incelenmeye çalışılmıştır.

Şanlıurfa ili köklü bir kültürel yapıya sahip olan birçok medeniyetin yaşadığı bir toprak üzerindedir. Babiller, Asurlar, Haçlılar, Selçuklular, Mogollar ve Akkoyunlular devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu gibi devletlerin kültürlerini yaşamıştır. Bu nedenle folkloru çok zengin olan bir yapıdadır. El sanatları açısından da zengin bir ilimizdir. Geçim kaynağının büyük bölümü tarım ve ikinci kaynağı ise hayvancılık olmuştur. Tepme keçecilik, demircilik, bakırcılık, kuyumculuk, kazzazlık, kürkçülük, kokacılık, kilimcilik, yemenicilik, kendircilik, tesbihcilik, Culhacılık olarak önemli el sanatlarını sıralayabiliriz.

Şanlıurfa el sanatlarından olan Culhacılığın incelenmesinde belgesel tarama metodu kullanılmıştır.

Yapılan inceleme sonunda Culha dokumacılığı yapan iki atölye kaldığı tesbit edilerek bu atölyelerdeki dokuma ustaları ile karşılıklı görüşme yapılarak bilgiler alınmıştır.

Ayrıca dokumacılığın çeşitli işlemleri ile ilgili foto graflar çekilmiş ve mevcut olan ürünler tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Böylece elde edilen bilgilere göre; Şanlıurfa ilinde Culhacılık adı verilen ilkel tezgahlarda pamuklu, yünlü, ipek ipliklerinin atkıda ve çözgüde birlikte kullanılarak meydana getirilen, çoğunlukla bezayağı örgüsü ve ikinci olarak dimi örgüsü kullanılarak yapılan dokumalara Culha, bu dokumayı yapan ustalara ise Culhacı denilmektedir.

Taranan kaynaklarda Culha dokumacılığının İstanbul, Bursa, Şam, Edirne ve Selanik'teki atölyelerde dokunduğuda belirtilmiştir.

Şanlıurfa ili Culha dokumacılığında araç olarak çukur tezgah, çözü dolabı, çağlık, mekik, çıkırık (tekerlek) kullanılmaktadır. Gereç olarak ise eskiden elde eğrilmiş ve bükülmüş yün, pamuk ve ipek ipliği kullanılmakla beraber günümüzde fabrikasyon olarak pamuk ve ipek ipliği kullanılmaktadır. İpek ipliği denilen ipliğe parlaklığından dolayı sim de denilmektedir. Doğal olmayan ipek olan bu iplik floş olarak tanınan iplik türüdür.

Diğer dokuma türlerinde olduğu gibi Culha dokumacılığında çözülerin hazırlanması işlemi ile başlanmaktadır.

Fabrikasyon olarak alınan pamuk ve ipek ipliklerinin çözüde kullanılacak olanları kelep haline getirilir. Çözülerin tüylenmesini, kopmasını önlemek ve daha kolay dokumasını sağlamak amacıyla un ve su ile hazırlanan bir bulamaçla Haşılılanır. İyice çırpılarak gergin asılıp kurutulur. Daha sonra nemli iken çıkırıkla bobinlere sarılır. Bobinler çağlık denilen araç üzerine çözü grubuna ve renklerine göre dizilir. Çağlıklardaki bobinlerden alınan uçlar "ellik"teki deliklerden geçirilir, toplanarak çözü dolabının alt kısmına tuturulur ve çözü dolabı döndürülerek yukarı kadar sarılır yukarıdan ağızlık yapılı ve ters çevrilerek aşağı kadar sarılır. Çözü boyu oluncaya kadar işlem devam eder.

Sonra çözülerin dolaşmaması için top haline getirilir. Topların uçları alınarak çözüler önce gücülerden sonra (1,2,3,4 sıra tahar) taraktan geçirilir. Tarak ve gücüler tezgaha yerleştirilir. Taraktan gelen uçlar gruplar halinde selmindeki çivilere kendir ipi ile bağlanır. Diğer uçlar üstüvanenin altından geçirilerek birkaç kısma ayrılır ve tezgahın

üst çatısına kendir ipi açılarak çözümler aşağıya bırakılarak tekrar bağlanır. Çözümlerin uçlarındaki toplara ağırlık asılarak gerginliği sağlanır.

Dokuma gücülerin hareketi ile olur. Gücülere 1,3 birlikte ve 2,4 birlikte basılarak her basışta açılan ağırlıktan mekik atılarak tarakla sıkıştırılarak dokuma veya gücülere tek, tek basılarak (1,2,3,4) her basışta mekik atılıp sıkıştırılarak bezayağı ve dimi tekniklerinde dokuma yapılarak ürünler oluşur.

Ürün olarak abalık kumaş, yamşak, vala, yerli bez, şal, kuşak, masa örtüsü vb. dokunmaktadır.

Dokumaların pazarlamasını çerçiler yapmakta ve il merkezindeki kazzaz pazarında satılmaktadır. Ürünler iplik cinsine, dokuma tekniğine ve büyüklüğüne göre 10.000 ila 50.000 TL arasında dokuyucudan alınmaktadır.

Bu şekilde yapılmakta olan Culha dokumacılığı uzun emek ve zaman isteyen zevkli bir sanat koludur. Yöredeki geleneksel yapıdan ve sanatsal güzellikten dolayı değerini yitirmeyen bazı sanatsal özelliğinden dolayı da aranan değerli ürünlerdir.,

KAYNAKÇA

Aytaç,-Çetin. El Dokumacılığı. İstanbul: 1982.

Eşberk, Tefik. Türkiye'de Köylü El Sanatlarının Mahiyeti ve Ehemmiyeti. Ankara: 1939.

Gursu, Nevber. Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler. İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1988.

Kaya, Firdevs, Yahşi Yazıcıoğlu. Lif Teknolojisi. Ankara. 1992

Kaya, Firdevs, Cavidan ergenekon. Mekikli El Dokumacılığı. 1989

Koçu, Reşat Ekrem. Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü. Ankara. 1969.

İl İl Türkiye Ansiklopedisi. İstanbul: 1988.

İmer, Zahide. Dokuma Tekniği I. Ankara: 1987.

İmer, Zahide. Dokuma Tekniği II. Ankara: 1989.

Tuğlacı, Pars. Osmanlı Şehirleri. İstanbul: 1985.

Yağan, Şahin Yüksel. Türk El Dokumacılığı. İstanbul: 1978.

Yatman, Nurettin. Türk Kumaşları. Ankara: 1945.

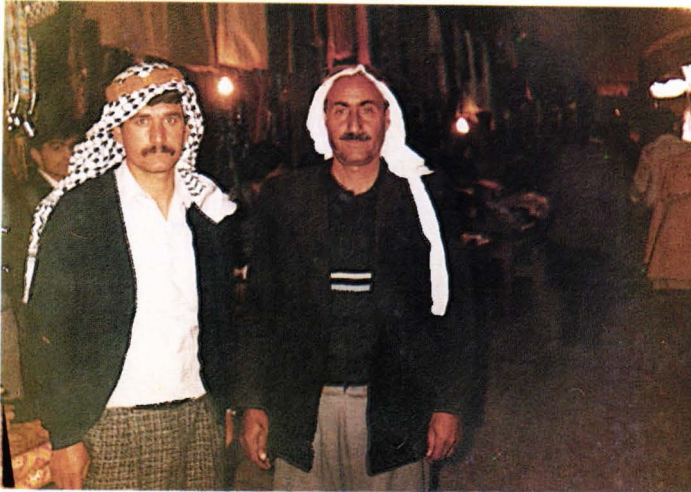
Yurtgüven, Mehmet. Mensucat. İstanbul: 1949.

EKLER

EK A BİLGİ FORMLARI

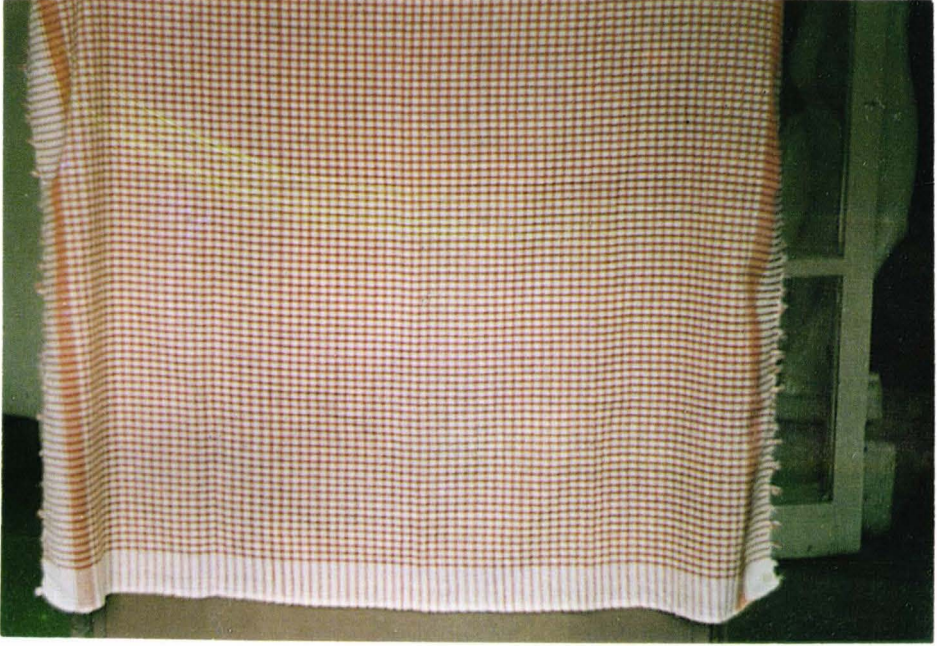

Şekil 40. Yaşmak Bağlamış Erkeklerin Arkadan Görünümü

Şekil 41. Yaşmak Bağlamış Erkeklerin Önden Görünümü

Bilgi Formu 1

1. Fotoğraf	1
2. İlgili Koleksiyon	-
3. Türü	Yaşmak
4. Tarihi	1990
5. Kaynağı	Culha Dokumacıları
6. Boyutları	125x125 cm.
7. Kullanılan Gereçler	Pamuk ipliği ve floş (sim) ipliği
8. Kullanılan Renkler	Atkıda: Taba Beyaz
Çözüde: Taba Beyaz
9. Kullanılan Teknik	a) Dokuma Örgüsü: Bezayağı ve Dımı
b) Çözgü Sıklığı: 24 adet
c) Atkı sıklığı: 16 adet
d) Saçak Özelliği:

1. Saçak boyu: 4 cm

2. Saçak örgüsü: 4 cm. boya saçaktan 1 cm. ende grup alınarak bükülmüş ve bükülen 3 grup birlikte düğümlemişdir.

10. Yörede Verilen İsim

Şakkalı

11. Kompozisyon

Çözü iplikleri; iki yan kenarlarda 6 cm. ende kalın beyaz renk ile çizgi oluşturulmuş bütün zeminde 0.5 cm. beyaz, 0.5 cm. taba renkleri olarak sıralanmıştır. Atkı iplikleri ise; iki yan kenarlarda 7 cm beyaz renk ile bezayağı örgü sonra 3 mm. taba. 3 mm. beyaz renk ile bezayağı örgü, 2.5 cm taba renk ile dimi örgü olarak yerleştirilmiştir. Zeminde ise 0.5 cm. beyaz renk ile bezayağı örgü, 0.5 cm taba renk ile dimi örgü olarak devam etmiştir. Görüntü olarak ekoseli bir doku oluşmuştur.

Bilgi Formu 2

1. Fotoğraf	2
2. İlgili Koleksiyon	-
3. Türü	Yaşmak
4. Tarihi	1990
5. Kaynağı	Culha Dokumacıları
6. Boyutları	125x125 cm
7. Kullanılan Gereçler	Pamuk ipliği ve floş (sim) ipliği
8. Kullanılan Renkler	Atkıda: Beyaz, turuncu
Çözüde: Beyaz, turuncu
İşlemede: Turuncu
9. Kullanılan Teknik	a) Dokuma Örgüsü: Bezayağı
b) Çözgü Sıklığı: 13 adet
c) Atkı sıklığı: 13 adet

d) Saçak Özelliği:

1. Saçak boyu: 5 cm

2. Saçak örgüsü: Çözüğü iplikleri 2 cm. ende gruplar halinde ayrılıp, her grup bükülerek düğüm- lenmiş.

10. Yörede Verilen İsim

Hışvalı

11. Kompozisyon

Çözüğü iplikleri iki yan kenarlarda 5 cm beyaz, 3 cm. turuncu, 3 cm. beyaz, 7 cm. turuncu, 1.5 cm. beyaz, 0.5 cm. turuncu, 1.5 cm. beyaz, 0.5 cm. turuncu, 1.5 cm. beyaz, 0.5 cm turuncu, 1.5 cm. beyaz, 7 cm turuncu renkler olarak sıralanmıştır. Orta zeminde ise 1.5 cm beyaz, 0.5 cm turuncu olarak devam etmiştir.

Atkıda ise: Renkler çözgüdeki sıra ve kalınlıkta kullanılmış ve bezayağı örgüsü olarak dokunmuştur. Görünüm olarak kenarlarda büyük, zeminde küçük ekoseler meydana gelmiştir. Dokunduktan sonra üzeri makina ile suzeni tekniği ile işlenmiştir.

Bilgi Formu 3

1. Fotoğraf	3
2. İlgili Koleksiyon	
3. Türü	Vala
4. Tarihi	1990
5. Kaynağı	Culha Dokumacıları
6. Boyutları	125x125 cm.
7. Kullanılan Gereçler	Floş (sim) ipliği
8. Kullanılan Renkler	Beyaz
9. Kullanılan Teknik	a) Dokuma Örgüsü: Dimi örgü:

b) Çözü Sıklığı: 17 adet

c)Atkı sıklığı: 13 adet

d) Saçak Özelliği:

1. Saçak boyu: 15 cm

2. Saçak örgüsü: Çözüler 1 cm. ende grup halinde alınarak S yönlü bir büküm yapılarak 2 büküm birleştirilip tekrar bükülmüş ve uçları düğümlemmiştir.

10. Yörede Verilen İsim

Puşu

11. Kompozisyon

Bütün zeminde dimi örgü türevlerinden karo dimi örgüsü kullanılmıştır.

Bilgi Formu 4

1. Fotoğraf	4
2. İlgili Koleksiyon	
3. Türü	Yaşmak
4. Tarihi	1990
5. Kaynağı	Culha Dokumacıları
6. Boyutları	125x125 cm.
7. Kullanılan Gereçler	Pamuk ipliği ve floş (sim) ipliği
8. Kullanılan Renkler	Atkıda: Beyaz, turuncu
Çözüde: Beyaz, turuncu
İşlemede: Turuncu
9. Kullanılan Teknik	a) Dokuma Örgüsü: Bezayağı
b) Çözgü Sıklığı: 13 adet
c) Atkı sıklığı: 13 adet

d) Saçak Özelliği:

1. Saçak boyu: 5 cm

2. Saçak örgüsü: Düğüm tekniği.

10. Yörede Verilen İsim

Direklli

11. Kompozisyon

Çözgü iplikleri iki yan kenarda 5 cm beyaz, 3 cm turuncu, 10 cm beyaz, 3 cm turuncu renkler olarak sıralanmıştır. Orta zeminde beyaz renk kullanılmıştır. Atkıda ise renkler çözgüdeki sıra ve kalınlıkta kullanılmış ve bezayağı örgüsü olarak dokunmuştur. Görünüm olarak kenarlarda büyük ekoseler meydana gelmiştir. Dokunduktan sonra üzeri makina ile ortadan kenarlara doğru yapılan bitkisel bezeme tarzında suzeni tekniği ile süslenmiştir.

Bilgi Formu 5

1. Fotoğraf	5
2. İlgili Koleksiyon	
3. Türü	Yaşmak
4. Tarihi	1990
5. Kaynağı	Cihat Kürkçüoğlu
6. Boyutları	125x125 cm
7. Kullanılan Gereçler	Pamuk ipliği
8. Kullanılan Renkler	Çözüde: Beyaz, turuncu
Atkıda: Beyaz, turuncu
9. Kullanılan Teknik	a) Dokuma Örgüsü: Bezayağı
b) Çözgü Sıklığı: 13 adet
c) Atkı sıklığı: 13 adet
d) Saçak Özelliği:

10. Yörede Verilen İsim
11. Kompozisyon

1. Saçak boyu: 5 cm

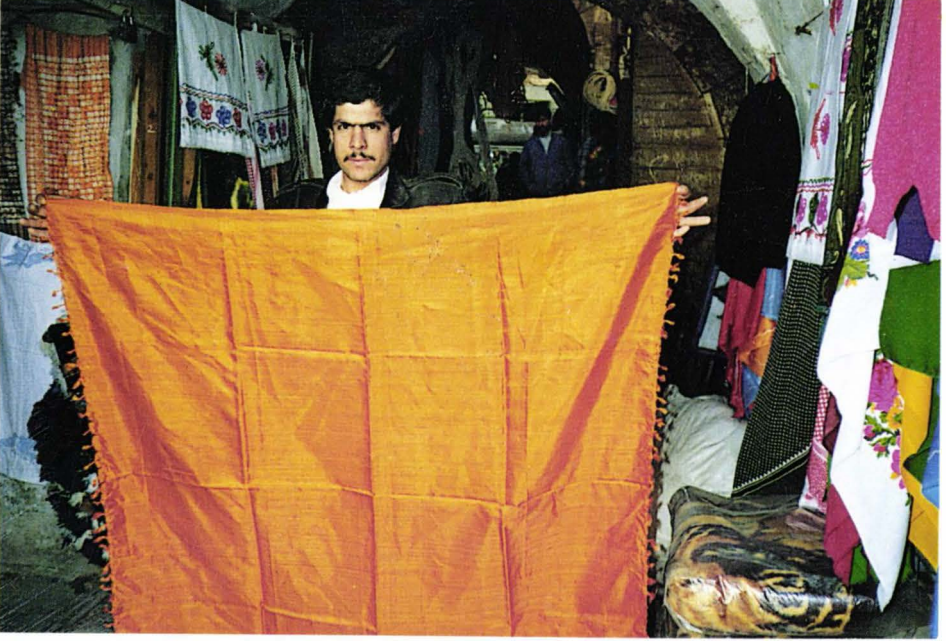
2. Saçak örgüsü: Düğüm tekniği

Kuzu Hafız

Çözü iplikleri iki yan kenarlarda 3 cm beyaz, 5 cm turuncu, 5 cm turuncu ve beyaz iplikler 0.5 cm aralıklarla tekrarlanmış 1 cm turuncu 5 cm tekrar beyaz ve turuncu renkler 0.5 cm aralıkla konulmuş, 5 cm turuncu olarak devam etmiştir. Zeminde ise 0.5 beyaz ve 0.5 cm turuncu renkler devam etmiştir.

Atkıda ise renkler çözüdeki sıra ve kalınlıkta kullanılmıştır. Görünüm olarak kenarlarda büyük, zeminde küçük ekoseler meydana gelmiştir.

Bilgi Formu 6

1. Fotoğraf 6
2. İlgili Koleksiyon
3. Türü Yaşmak
4. Tarihi 1990
5. Kaynağı Culha Dokumacıları
6. Boyutları 125x125 cm
7. Kullanılan Gereçler Floş (sim) ipliği
8. Kullanılan Renkler
Çözüde: Turuncu
Atkıda: Turuncu
9. Kullanılan Teknik
a) Dokuma Örgüsü: Bezayağı
b) Çözgü Sıklığı: 13 adet
c) Atkı sıklığı: 13 adet
d) Saçak Özelliği:

1. Saçak boyu: 5 cm
 2. Saçak örgüsü: Düğüm tekniği
10. Yörede Verilen İsim Ahmediye
11. Kompozisyon Çözgü ve atkıda ayrı renk olarak kullanılan ipliklerle bezayağı olarak bütün yüzey dokunmuştur

Bilgi Formu 7

1. Fotoğraf	7
2. İlgili Koleksiyon	
3. Türü	Yaşmak
4. Tarihi	1995
5. Kaynağı	Şanlıurfa Valiliği Konuk Evi
6. Boyutları	125x125 cm
7. Kullanılan Gereçler	Pamuk ipliği, floş (sim) ipliği
8. Kullanılan Renkler	Çözüde: Turuncu
Atkıda: Turuncu
İşlemede: Beyaz
9. Kullanılan Teknik	a) Dokuma Örgüsü: Bezayağı
b) Çözgü Sıklığı: 13 adet
c) Atkı sıklığı: 13 adet

d) Saçak Özelliği:

1. Saçak boyu: 5 cm

2. Saçak örgüsü: Düğüm
teknigi

10. Yörede Verilen İsim

-

11. Kompozisyon

Çözü ve atkıda turuncu iplikle
yapılan dokumanın üzeri makina ile
suzeni tekniğinde işlenmiştir.

ŞURKAV YAYINLARI

Sıra No	<u>Kitabın Adı</u>	<u>Yazarın Adı</u>	<u>Yayın Yılı</u>
1	Hz. İbrahim Konulu Yeni Besteler	Sabri KÜRKÇÜOĞLU	1992
2	Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Beyin Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbindeki Savunması	Müslüm AKALIN	1992
3	Hz. İbrahim (A.S.)'ı Anma Şanlıurfa 1. Kültür ve San'at Haftası Faaliyetleri	Sabri KÜRKÇÜOĞLU	1992
4	Hz. Eyüp Konulu Şiirler	Sabri KÜRKÇÜOĞLU	1992
5	Şanlıurfa Folklorunun Kaynak Kişisi Tenekeci Mahmut Güzelgöz	Abuzer AKBIYIK	1992
6	Takvimden Kopan Yaprak (Şiirler)	Mahmut Şevket AKKAYA	1993
7	Şanlıurfa Camileri	A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU	1993
8	Şanlıurfa Sanayi Rehberi	Abuzer AKBIYIK Sabri KÜRKÇÜOĞLU	1993
9	Hz. Eyyüb Konulu Yeni Besteler	Necmi KIRAN Sabri KÜRKÇÜOĞLU	1993
10	Ali Rıza-Ahfada Yedigöller Urfa Mücahadesi	Müslüm AKALIN	1995
11	Şanlıurfa'da Canlanan Tarih	A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU	1995
12	Bir Damla Söz (Şiirler)	Şükrü ALĞIN	1996
13	Şanlıurfa Cülha Dokumacılığı	Yrd. Doç. Dr. Feriha AKPINARLI	1996

Yrd. Doç. Dr. Feriha AKPINARLI

1953 yılında Şanlıurfa'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Şanlıurfa, lise öğrenimini Kahramanmaraş'ta tamamladı. 1974-1975 öğretim yılında Ankara Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulunu bitirdi. Manisa Akhisar Kız Meslek lisesinde El Sanatları Öğretmenliği yaptı. 1979 yılında Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu El Sanatları Çiçek Bölümünde asistan oldu. 1986 yılında A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitim Programları Bölümü Master Programını tamamladı. 1987 yılında G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü El Sanatları Eğitimi Bölümü Master programını tamamladı. 1987 yılında "Sanatta Yeterlilik" aldı. 1989 yılında Yardımcı Doçent oldu. 1995 yılında G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü El Sanatları Eğitimi Bölümü Doktora programını tamamladı.

El Sanatları konusunda çeşitli araştırmalar yaptı. Makaleleri yayımlandı sempozyum ve panellerde bildiriler sundu. Halen G.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi El Sanatları Eğitimi Bölümün'de Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır.

Köklü kültüre sahip olan ve bir çok medeniyetin yaşadığı topraklar üzerinde bulunan Şanlıurfa ili el sanatları açısından çok zengindir. Şanlıurfa el sanatları içinde önemli yeri olan dokumacılık sanatından biri olan culhacılık, culhacılar tarafından culha tezgahlarında; pamuklu, yünlü, ipek ipliklerin atkıda ve çözgüde birlikte kullanılarak meydana getirilen, bezayağı ve dimi örgüsü teknikleri kullanılan dokumalardır.

Culhalar çoğunlukla başörtüsü olarak kullanılmakta ve Şakkalı, Direkli, Hışvalı, Kuru Hafız, Ahmediyec ve Puşu denilen türleri dokunmaktadır.